

ORTADOĞU'NUN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI ve

BÜYÜK ORTA DOĞU PROJESİ (BOP)

M. Yavuz ALPTEKİN^(*)

ÖZET

Orta Doğu coğrafyasında etnik-toplumsal yapının uluslararası ilişkileri belirleme noktasındaki gücü dünyanın diğer bölgelerine oranla daha fazladır. Ne Amerika ve ne de Avrupa'da etnik-sosyal yapı siyasi, stratejik rolü itibariyle, devlet ve coğrafi yapının yanı sıra bu denli etkili olmuştur.

Orta Doğu etnik gurupların, ulus altı sosyal yapıların ve geleneğin hala çok canlı olduğu bir bölgedir. Bu coğrafyada uluslararası stratejiyi büyük oranda bahsedilen ve hala çok etkili olan etnik guruplar, ulus altı sosyal yapılar ve toplumların geleneksel yapısı belirler. Bu makalede söz konusu bu "belirleme" gücünün derecesini ve yönünü kavrayabilmek üzere Orta Doğuda yasayan belli başlı etnik guruplar ve çok genel olarak bunların sosyal yapıları incelenecektir.

ETHNO-CULTURAL STRUCTURE OF THE MIDDLE EAST AND

THE GREATER MIDDLE EAST PROJECT

ABSTRACT

Ethno-cultural structure in the Middle Eastern geography is more influential on the determination of international relations when compared with same dynamic's role regions. Nor American, neither European ethno-cultural structures have such political and strategic role.

The Middle East is still a region where ethnic groups, sub-national social structures and traditions are alive and effective. The region's international strategy is mainly determined by the abovementioned groups. Departing from this perspective, this article is aiming to discuss certain groups and their social structures in order to better understand their determinant role.

GİRİŞ

Orta Doğu, Çin ve Hindistan'ın yanı sıra dünyanın en eski kültür ve uygarlık merkezlerinden biridir. Özellikle Mezopotamya bölgesi itibariyle Orta Doğu, ilk yerleşik hayatın gerçekleştirildiği ve ilk şehirlerin kurulduğu coğrafyadır. Dünyanın ilk şehir uygarlıklarından Ur ve Babil, Güney Mezopotamya denen bugünkü Irak'ta kurulmuştur. Bu bölgenin içinde ve çevresinde tarih boyunca pek çok şehir yerleşimi kurulup yıkılmıştır. Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin bu bölgede bulunması, Orta Doğu toplumlarına tarıma elverişli topraklar sunmuştur. Üç nehrin suyu boyunca uzanan ovalarda, insanlık tarihinin ilk tarım tecrübesi gerçekleştirilmiştir. Toprağı işleme, beraberinde toprağa yerleşmeyi getirmiştir. Böylelikle Mezopotamya toplumları geçim kaynağı olarak avcılık ve toplayıcılık yerine, toprağı işlemeye başlamış; hayat tarzı olarak da göçebelikten aşamalı olarak

^(*) TASAM Siyasal ve Sosyokültürel Çalışma Grubu, Sosyoloji Uzmanı (2004).

yerleşik hayata geçmişlerdir. Bu yönüyle Orta Doğu, cemiyet hayatının medeniyet yolunda önemli bir aşama kat etmesini sağlamıştır. Günümüze uzanan en önemli medeniyet ürünlerinden biri olan ‘yazı’ bu bölgede icat edilmiştir.

Bununla beraber Orta Doğu aynı zamanda savaşların, katliamların ve sürgünlerin coğrafyası olmuştur. Bunun birinci sebebi eski dünyanın tam orta yerinde ve kavimlerin geçiş bölgesinde bulunması ise, ikinci sebebi de yukarıda bahsedilen uygarlığa elverişli tabii yapısı ve bunun sonucu olan zenginliğidir. Daha başından itibaren Orta Doğu’nun talihi, çelişkili bir şekilde onun talihsizliğine sebep olmuştur. Böylece Orta Doğu’nun kaderinde değişim ve dönüşüm ironik olarak istikrarlı bir olgu haline gelmiştir. Bu coğrafyada yönetimler ve yöneticiler, dinler ve inananlar, toplumlar ve kültürler sürekli bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuşlardır. Farklı siyasi ve dini akımlar beraberlerinde bölgeye farklı etnik, dini ve kültürel yapıları getirmiştir. Bu durum tarih boyunca hep devam etmiştir. Bugün de devam etmektedir. Değişim ve dönüşüm, günümüzde bahsedilen tarihi ve toplumsal geçmişin bir birikimi olarak Orta Doğu için adeta karakteristik bir özellik olmuştur. Buradaki etnik yapılar, Orta Doğu’nun toplumsal hayatında istikrarlı bir unsur haline gelmiştir. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) de bu ‘bölge karakteristiği’ çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bu makalede Orta Doğu için bir değişim projesi olarak görülebilecek BOP’un bölgenin etnik-sosyal yapısı bakımından imkan ve zorlukları tartışılacaktır. Dolayısıyla öncelikle, Orta Doğu’nun önemli bir karakteristiği olarak bahsettiğimiz değişim olgusunun tarihi arka planına kısaca göz atılacaktır. Ardından yine tarih içerisindeki değişim olgusuyla ilgili olarak, bölgenin geçmişteki etnik yapısından günümüze ışık tutacak şekilde ana hatlarıyla bahsedilecektir. Ancak bundan sonraki aşamada günümüz Orta Doğu’sunda etnik yapı tespit edilmeye çalışılacaktır. Oldukça renkli ve karmaşık etnik dokunun incelenmesinden sonra, bölgenin sosyal yapısı üzerinde durulacaktır. Yerleşik ve göçebe hayatın yanı sıra bu kısımda aşiret, tarikat gibi etnik ve dini yapılanmalardan bahsedilip, ardından genel olarak Orta Doğu’da aile, akrabalık ve bu sistem içinde kadının yeri incelenmeye çalışılacaktır. En son olarak da bütün yukarıda verilen bilgiler ışığında, yine bir değişim projesi olan BOP’un bilinen yönleri kadarıyla bölgeye ne kadar uygun olduğu tartışılacak ve çalışma içerisindeki fikirler toparlanarak sonuçlandırılacaktır.

1.Orta Doğu’nun Kaderinde Önemli Bir Dinamik: Değişim ve Dönüşüm

Yukarıda da bahsedildiği üzere Orta Doğu bölgesi gerek coğrafi konumu ve gerek toplum hayatına elverişli tabii şartları sayesinde dünyanın başka bir bölgesinin tanık olmadığı kadar kavimlerin uğrak yeri olmuştur.

Bu bölge, coğrafi konumu itibariyle kavimlerin uğrak yeri olmaya elverişlidir; çünkü eski dünya karasının tam ortasında bulunmaktadır. Asya, Avrupa ve Afrika arasında tek kara bağlantısını bu bölge oluşturmaktadır. Bu itibarla yolların kesiştiği bir mevkide konumlanmıştır. Böyle olunca büyük göçlerin üzerinden geçmek zorunda oldukları merkez-bölge olmuştur. Bilindiği kadarıyla M.Ö. 4000 yılından itibaren Asya’dan Afrika ve

Avrupa'ya, Avrupa'dan Asya ve Afrika'ya, son olarak da Afrika'dan Asya ve Avrupa'ya büyük kavim göçlerine geçiş imkanı veren merkezi bir coğrafyadır.

Diğer taraftan aynı bölge, toplum hayatına elverişli tabii şartlara sahip olduğu için de çok farklı kavimler için bir çekim alanı olmuştur. Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin her iki yakası boyunca uzanan su boyu ovaları tarihte ilk kez toplumlar için tarım yapma imkanı sunmuştur.¹ Tarım yapmak üzere toprağı işleme faaliyetine girişen bölge toplumları için sosyal hayat artık eskisinden çok farklı olmuştur. Bölgenin değişim ve dönüşüm diye ifade ettiğimiz karakteristik özelliğı bu tarihlerden itibaren kendini hissettirmiştir. O güne kadar geçimini avcılık ve toplayıcılık ile sağlayan topluluklar bundan sonra ihtiyaçlarını tarım sayesinde karşılamaya başlamışlardır. Daha önce göçebe olan bu toplumlar artık yerleşik hayatı seçmeye başlamışlardır. Toprağına bağlanınca diğer toplumlardan izale olma durumları eskisine göre azalmıştır. Mecburen farklı toplumlarla muhatap olma hatta beraber yaşamak veya komşu olmak durumunda kalmışlardır. Bu da beraberinde ilk kez daha ileri boyutta bir kültür alış-verişini gerektirmiştir. Saf kan bağına dayalı kavim kural ve teamülleri yerine, daha rahat bir toplum hayatı ve kültürü gelişmeye başlamıştır. Son olarak daha önce binlerce, belki milyonlarca yıl boyunca avcılık ve toplayıcılık ile geçinen topluluklar içinde, görece eşit durumda olan kadın ve erkeğin toplum içindeki öncelik ve önemi değişmiştir. Toprağı işlemede nispeten daha güçlü kas gücüne sahip olan erkeğe ihtiyaç baş gösterdiği için, toplum içinde erkek ön plana çıkmıştır. Yeryüzünde tarımı ilk kez uygulayan bu bölge insanı için tarım aynı zamanda tek geçim kaynağıdır. Böylece Orta Doğu'daki toplumların karakteristik özelliklerinden biri olan ataerkil aile yapısı gücünü bu uzun tarihi geçmişten alacaktır.

Gerek Orta Doğu'nun merkezi konumu ve gerek toplumsal hayata elverişli tabii şartları dolayısıyla bölgeye bölge dışından çok sayıda kavim gelmiştir. Birinci sebepten dolayı gelenler genellikle kalıcı olmayıp gitmişler fakat ikinci sebepten dolayı gelenler bölgede kendi idari ve toplumsal yapılarını kurmak için savaflara, katliamlara girişip, buradaki bazı kavimleri yurtlarından sürmüşlerdir. Bu durum Orta Doğu için ayrı bir değişim sebebi olmuştur.

Bu değişimin önderleri olan kavimler yukarıda da ifade edildiğı üzere bölgeye Asya'nın, Avrupa'nın ve Afrika'nın farklı bölgelerinden, farklı sebeplerin itici etkisiyle gelmişlerdir. Bölgeye gelen ilk ve etkili kavim bilindiğı kadarıyla M.Ö. 4. binden itibaren Asyalı bir kavim olan Sümerlerdir. Bölgede tarımı başlatan da bu kavimdir. Dünyanın ve bölgenin ilk kentlerinden Ur kentini Sümerler kurmuştur. Hangi dili konuştukları

¹ http://www.bethil-online.com/genocide/sayfo_dosya_tr/as_anayurdu.htm

hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber dillerinin Türkçe kelimeler içerdiği tespit edilmiştir.² Bölgede 1. binin sonuna kadar periyotlar halinde etkili olmuşlardır.

Bölgede diğer etkili kavim 2. binin ortalarından itibaren Akat'lar olmuştur. Mezopotamya'nın ilk gerçek imparatorluğunu bu kavim kurmuştur. Bu kavim de bölgede Sümerlerden hakimiyeti alan Amurrular gibi Sami dilini konuşmuşlardır. Amurrular'ın meşhur kralı Hammurabi en eski kentlerden Babil'i kurmuştur. Bu kent iki bin yıl boyunca bölgede varlığını devam ettirmiştir. Sami ırkına mensup diğer etkili kavim Aramilerdir.

Medler ve Persler İranlıların ataları olarak bölgeye Avrupa'dan gelmiş halklardır. Hititler ve Kimmerler Avrupa'dan gelen diğer topluluklardır. Bunlar aynı ırk olmamakla birlikte, Hint-Avrupa diye ifade edilen yakın dilleri konuşan, aynı dil gurubuna mensup kavimlerdir. Bununla beraber Pers İmparatorluğunda resmi dilin Aramice olduğu bilinmektedir.³ Aramice eski bir Sami dilidir. Muhtemelen bölge halkının yaygın olarak kullandığı dil Aramice olduğu için Persler zaman içinde bu dili resmi yazışmalarda kullanma gereği duymuşlardır.

Bölgede etkili diğer bir kavim de yine Asya kökenli olan İskitlerdir. Bunların Saka Türkleriyle yakın bir ilgisi vardır. Luvitler, Lidyalılar, Frigyalılar ve Urartular Orta Doğu'nun değişik yerlerinde hakimiyet kuran diğer halklardır. Bunlardan sonra Orta Doğu'daki etkinlikleri ve dolayısıyla bölgenin değişim ve dönüşümüne yaptıkları katkı hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğumuz diğer kavim ve idareler ortaya çıkmıştır.

1.1. Büyük İskender ve Helenizm.

Makedonyalı Kral Büyük İskender (Greate Alexandre, M.Ö. 336-323) 13 yıllık iktidarı döneminde bütün yakın doğuyu hakimiyeti altına almayı başarmıştır. Ne var ki, bölgedeki etnik ve dini çeşitliliği bizzat görünce bütün bu etnik ve dini farklılıkları Yunan kültürünün çatısı altında toplamak suretiyle bu topraklardaki hakimiyetini sağlama almak istemiştir. Kendisi doğu seferinden henüz dönmeden ölmüş olsa da arkasından gelen komutanları onun mirasına sahip çıkmışlar ve İskender adına doğuda bir çok şehir kurmuşlardır. Bu şehirler aracılığıyla doğuya Yunan kültürü götürülmeye ve farklı etnik, dini yapılar bu çatı altında birleştirilmeye çalışılmıştır. İskender adına kurulan bu şehirlerde (Mısır ve Türkiye'deki İskenderiye şehirleri, İskodra ve Kandahar bu şehirlerdendir) ve daha önceden var olan diğer bir çok şehirlerde Yunan kültürünü bölgeye yaymak üzere çeşitli kurumlar ve merkezler kurulmuştur. Gençlerin eğitildiği ve Yunan dilinin öğretildiği 'Gymnasion'lar başta olmak üzere agoralar, tapınaklar, tiyatrolar bunlardandır. Yaklaşık iki yüz elli yıl sonra M.Ö. I.yüzyılın ikinci yarısında Roma bu bölgeye geldiği zaman birçok yer itibariyle bölgeyi Yunan kültürünün ve yerel kültürün kaynaşmasından doğan Helenizm'le iç içe bulmuştur. Özellikle Türkiye ve Mısır

² Geniş bilgi için bkz. Samuel Noah Kramer, **Tarih Sümer'de Başlar**, (Çev. Hamide Koyukan), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002

³ **Théma Larousse**, 1.Cilt, Milliyet Yayınları, İstanbul 1993 s. 35-40

İskenderiye'si arasındaki Filistin kıyı şeridi Yunan siteleriyle ve bu sitelerde yaşayan halkıyla beraber tamamıyla Helenizm kültürünün tesiri altındaydı. Bu durum Romanın bölgede tutunmasını kolaylaştırmış ve hakimiyetinin ömrünü uzatmıştır. Roma'nın da Yunan kültürü tesirinde olması ve bölgeye bu kültürü nakletmeye devam etmesi sonucunda halkın günlük hayatta konuştuğu yaygın dil Aramice olmakla beraber, ticaret ve eğitim dili Yunanca olmuştur. Bölgedeki Yunan kültürünün tesiri Büyük İskender'le başlatılıp, kısa süreli Pers hakimiyetleri hariç tutulacak olursa, bu tesirin Roma ile devam ettiği ve ancak Bizans'la son bulunduğu ortaya çıkar. Bu üç devir toplamda sekiz asra yayılır. Bu zaman dilimi içerisinde Helen kültürü o zamana kadar bölgede yaşanmış olan büyük çaplı değişimlerin son halkası olmuştur. Orta Doğu'nun değişim geleneğine önemli bir katkı da kendisi yapmıştır.

1.2. Roma ve Hıristiyanlık.

Roma 4.yüzyılda Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul ettiğinde Orta Doğu halk itibariyle zaten büyük oranda Hıristiyanlaşmıştı. Küçük Asya, Suriye ve Irak Hıristiyanlığın hakimiyeti altına girmişti. Daha önce bu coğrafyada bazı Sami dinleri, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi İran kaynaklı dinler ve son olarak da yerel putperestlikler hakimdi. Roma miladi 4.yüzyıla kadar işkence çektirdiği Hıristiyanların inançlarını bu tarihten sonra sahiplenerek Ortadoğu'nun büyük kısmında yaygınlaştırmıştır. Roma'nın bölgedeki tesiri dini yapıyı değiştirmesi ile sınırlı kalmamıştır. İkinci ve bu çalışmayla daha çok ilgili olan değişiklik dil ve sosyal yapı üzerindeki değişikliklerdir. Roma birkaç yüzyıl süreyle bir taraftan Büyük İskender'in mirası olan Helenizm'i canlı tutmaya devam etmiş, diğer taraftan da Hıristiyanlığın yanı sıra bölgeye kendi kültür ve medeniyetini götürmüştür. Bizans'ı da bu kültür ve medeniyet çerçevesinde düşünebiliriz. İslam'ın yükselişine kadar süren bu devirde bölgede Pers kaynaklı İran kültürü ile Roma-Bizans kaynaklı Yunan, Latin kültürü etkin olmuştur.

1.3. Araplar ve İslamlaşma, Samileşme ve Arap Dil Sahasında Genişleme

Batı Roma'yı işgal eden barbarlar Roma'nın dinini (Hıristiyanlık), dilini (Latince) ve kanunlarını devralarak bu referanslar sayesinde kendilerini meşrulaştırmak istediler. Bu nedenle eski Roma coğrafyasında kültürel bir devrim yaşanmadı. Çünkü barbar kavimler misyonu olmayan sadece birer siyasi-askeri kitle hareketi idiler. Orta Doğu'yu fetheden Müslüman Araplar ise hemen her şeyin yerine yenisini koydular. Eski dinlerin yerine İslam'ı, eski ölçülerin yerine Kur-an'ı ve Peygamberin uygulamalarını ve en son ve en önemlisi de eski dillerin yerine Arapça'yı koydular.⁴ Bu köklü değişimin altında köklü düşüncelerin varlığı yatar. İslam hareketi barbarlarinkinden farklı olarak öncelikle bir ruh, düşünce ve misyon hareketi idi. Bu düşünce etrafında teşkilatlanan kitleler ile şuurlu, bilinçli bir toplumsal hareket haline gelmiştir.

⁴ Bernard Lewis, **Ortadoğu**, Çev. Mehmet Harmanlı, Sabah Kitapları, İstanbul 1996 s.192

Aslında İslam'ın Orta Doğu'nun Değişim-Dönüşüm geleneğindeki yeri bizzat İslam dininin yanı sıra Emevilerle başlayan süreçte Arapça olmuştur. Yoksa Maurice Lombart'ın da isabetle belirttiği gibi bütün İslam coğrafyasına Arap yarımadasından çıkan fetihçi Arap ırkının karışması değildir. Değişimin iki alanı vardır, biri dinde İslam, diğeri dilde Arapça. Bunun dışındaki Araplaşma, daha doğru bir ifade ile Araplaşma değil Samileşmedir. Bundan da anlaşılması gereken, daha önce zaten Samilere mensup akraba toplumlar olan bölge halkının gelenekselleşmiş teamüllerinin, alışkanlıklarının ve düşüncelerinin yaygınlık kazanmasıdır.⁵ Bununla beraber Orta Doğu ve çevresinde artık Mısır, Asur, Babil, Hitit ve eski İran dillerinin yerini tamamen Arapça almıştır. Daha önce bu bölgede konuşulan belli başlı dil guruplarından ne Hint-Avrupa dilleri ne Sami dil gurubuna ait diğerk diller canlılığını devam ettirebilmiştir. Arapça Ortadoğu'yu da içine alan İslam dünyasında daha önce bölgenin Helen kültür sahasındaki Yunanca'nın, Roma Avrupa'sındaki Latince'nin, Hindistan'daki Sanskritçe'nin ve Çin'deki Çince'nin rolünü oynamıştır. Uzun yüzyıllar ticaret, eğitim, bilim, devlet ve yaygın halk dili olmuştur.⁶

1.4. Müslüman Türkler.

Müslüman Türkler Orta Doğu'da ilk kez Abbasi sarayında paralı merkez kuvvetleri olarak bulundular. Kısa zamanda sayıları artmış ve Abbasi ordusunda başkomutanlığa kadar yükselen Türkler olmuştur. Hatta Samarra kenti paralı Türk askerlerine ordugah olarak kurulmuş ve daha sonra bir asır kadar Abbasi devletinin de başkenti olmuştur. Ordu ve bürokraside sayıları artıp tecrübeli Türk devlet adamları yetiştikçe, Abbasi devleti içindeki ağırlıkları da artıyordu. Nihayet atandıkları valiliklerde otonomiler alarak, daha sonra müstakil devletler haline geldiler. Ahmet bin Tolun'un Mısır'da kurduğu Tolunoğulları Devleti ve Suriye'de kurulan İhşitler bu ilk müstakil Ortadoğu Türk devletlerindedir. Bu devletlerin Ortadoğu'da hüküm sürdükleri bölgeler itibariyle Türk kültür ve dili ile ilgili bir değişim ve dönüşüm başlatabildiklerini söylemek güçtür. Sadece Türklerle ilgili bazı kitaplar yazılmıştır. Bunların en önemlisi El Cahiz'in yazdığı ve Türklerin faziletlerini anlattığı Fezail'ül Etrak'tır. İbn Hassul'da buna benzer bir kitap yazmıştır. Bununla beraber bu devirdeki Abbasi ordu ve bürokrasisinde görev alan Türklerin ve kurulan her iki Türk devletinin, yaklaşık bir asır sonraki Selçuklu devri siyasi ve kültürel hakimiyeti için bir ön hazırlığı temsil ettikleri de pekala söylenebilir.

Selçuklu kuvvetleri Tuğrul Bey öncülüğünde ve 1055 yılında Abbasi Halifesinin daveti üzerine Bağdat'a girmiş ve Abbasileri Şii Büveyhilerin tasallutundan kurtararak, siyasi ve askeri koruması altına almıştır. Abbasi Halifesi de Tuğrul Bey'i doğunun ve batının sultanı ilan ederek, manevi nüfuzundan istifade ettirmiştir. Bu devirde ise Türkler Orta Doğu'ya daha kesif bir Türk nüfusu ile girmişlerdir. Siyasi hakimiyetin ve askeri gücün de etkisiyle Türk kültür ve dili Orta Doğu'da bir değişimin adı olmaya başlamıştır. Bu devirde Arapların

⁵ Maurice Lombart, **İslam'ın Altın Çağı**, Pınar Yayınları, İstanbul 2002 s.20

⁶ Bernard Lewis, a.g.e, s.192

Türkçe'yi öğrenmeleri ihtiyacına binaen Kaşgarlı Mahmut 1076 yılında Araplara Türkçe'yi öğretmeyi amaçlayan kitabı Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserini yazmıştır. Bu devirden başlamak üzere Suriye'de, Irak'ta, Mısır'da ve İran'da Türk nüfusu oldukça artmıştır. Başlıca Musul, Kerkük, Erbil ve Irak'ın diğer illeri ile İran, Suriye ve bölgenin diğer ülkelerindeki Türkler (Azeri Türkleri ve Türkmenler) bu dönemin bakiyesidirler. Bununla beraber Türk dil ve kültür dalgası adına en etkili değişim ve dönüşüm İran'da yaşanmıştır. İran son yüzyıllara kadar Türk boyları tarafından yönetilmiştir. İki buçuk asır kadar İran bölgesine hakim olan Safeviler'de hanedan ve kısmen saray dili Türkçe olmuştur. Diğer taraftan bölgedeki bir diğer Türk devleti olan Mısır Memluklarında resmi dil olarak Türkçe kullanılmıştır.

Türklerin Orta Doğu'da Türk kültür ve dili adına başlattıkları değişim ve dönüşümün en belirgin yaşandığı devir, şüphesiz Osmanlı Devleti devri olmuştur. Muhakkak ki bölgede kurulan önceki Türk devletleri Büyük Selçuklulara zemin hazırladığı gibi, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri de Osmanlı'ya siyasi, askeri ve toplumsal bir zemin hazırlamışlardır. Osmanlılar bu birikimin de tesiriyle Orta Doğu'da dört yüzyıl kadar hakimiyet sürmüşlerdir. Bu süre içinde Abbasi Devletinde paralı askerlik olarak başlayan Orta Doğu'daki Türk varlığı, kültürel anlamda daha işlevsel olarak Osmanlılarla devam etmiştir.

Daha geniş bir zaman dilimi esas alınarak söylenirse, M.Ö. üç dört binli yıllardan itibaren Orta Doğu'da başlayan değişim ve dönüşüm süreci Osmanlı ile devam etmiş ve bu anlamda dört yüzyıllık bir tecrübe yaşamıştır. Bu değişimin aktörleri olan ırklar, çok farklı çevrelere mensup olmuşlardır. Çeşitli Asya kavimleri (Sümerler, İskitler, Selçuklu Türkleri, Moğollar, Osmanlı Türkleri), farklı Avrupa kökenli kavimler (Kimmerler, Medler, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar), değişik Sami ırklar (Asurlar, Akadlar, Aramiler, Amurrular) bu öncü kavimlerin başlıcalarıdır. Her bir kavim Orta Doğu'da ayrı bir etnik ve sosyal tesir icra etmiştir. Bölgenin tarihindeki bu etnik ve sosyal çeşitlilik Orta Doğu'da değişim ve dönüşümü istikrarlı bir karakteristik haline getirmiştir. Bu anlatılan Orta Doğu için adeta istikrarsızlığın istikrarıdır. Dolayısıyla Orta Doğu'da değişim ve dönüşüm yeni bir olgu değildir. Dünyanın diğer kültür merkezleri olan Çin ve Hindistan bu anlamda çok daha istikrarlı bir etnik ve kültürel yapıya sahiplerdir. Bunu da yine öncelikle coğrafi konuma bağlamak yanlış olmayacaktır.

Her ne sebeple olursa olsun Çin'de de Hindistan'da da Orta Doğu'ya kıyasla daha istikrarlı bir etnik, sosyal ve kültürel yapı vardır. Çin'de Çin ırkı, Çin dili, Çin kültürü ve yerel Çin dinleri ile en son Konfüçyanizm ve Hinduizm, bin yıllar öncesinden bu zamana devam etmektedir. Hindistan'da ise ırki olarak çok homojenlik bulunmasa bile Sanskrit dili, Hint kültürü ve Hinduizm aynı şekilde bin yıllardır bölgede hakimiyetini veya en azından baskın karakterini korumaktadır. Orta Doğu'da ise durumun hiçte böyle olmadığı yukarıda açıklanmıştı. Dolayısıyla günümüzde herhangi bir değişim projesinin öncelikle uygulanabileceği yer Çin kültür sahası veya Hint kültür kuşağı değil Orta Doğu sıcak bölgesidir. Bu projenin şu veya bu proje olması çok fazla bir şey değiştirmeyecektir. Sonuç itibariyle önemli olan şudur ki; Orta Doğu'nun tarihi, etnik, dini ve sosyal

geçmiş büyük güçlerin bölge üzerindeki değişim ve dönüşüm projelerine müsait bir yapı sunmaktadır. En belirgin olarak bu projelerden biri geçmişte Makedonya ve Roma kaynaklı Helenizm olurken; günümüzde ise, farklı bir Batı'dan kaynaklanmak üzere pekala 'Modern Orta Doğu' olabilir. Bunun adına da bugün için Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) denebilir. Değişim ve dönüşüme müsait bu yapı Orta Doğu'da var olduğu müddetçe, bu projelerin de arkası kesilmeyecektir. Burada bölge devletleri için önemli olan, bu projelerin nasıl bölgenin faydası için kullanılabilceği meselesidir. Bu da bölgenin siyasi ve iktisadi özelliklerinden ziyade, etnik ve sosyal yapısını bilmekle mümkün olur.

2. Orta Doğu'da Etnik Yapı

Orta Doğu'nun etnik yapısını incelemeye geçmeden önce 'etnik yapı' ifadesinden ne anlaşılması gerektiğini açıklığa kavuşturmak faydalı olacaktır. 'Etnik yapı' ifadesini anlayabilmek için de 'etnik' sözcüğünü ve bu sözcükten türeyen etnisite, etnoloji gibi ilgili kelimeleri açıklamak gerekir. Her şeyden önce 'etnik' kelimesi aynı zamanda bir terimdir. Bir bilim dalının kullandığı anahtar kelimelerden biridir. Etnik kelimesinin kullanıldığı bilim dalları daha çok Sosyoloji ve Antropolojidir. Bu nedenle 'etnik' kelimesi her şeyden önce bir Sosyoloji ve Antropoloji terimidir. Dolayısıyla bu araştırmayı ilgilendiren de daha çok kelimenin terim anlamıdır. Her terimin bir kullanıldığı bir de çağrıştırdığı bilim dalı vardır. Bu olgu bilimsel çalışmalarda bazı yanımlara yol açar. 'Etnik' teriminin kullanıldığı bilim dalları Sosyoloji ve Antropoloji iken; çağrıştırdığı bilim dalı Biyolojidir. Bununla beraber etniklik ve etnik gurup ve etnoloji Biyolojinin değil, Sosyoloji ve Antropolojinin açıklayacağı bir terimdir. Dolayısıyla 'etnisite' ve 'etnik gurup' bir sosyal olgudur. Biyolojinin inceleyebileceği türden ırki ve fiziki verileri esas alan bir olgu değildir. Bu nedenle bu çalışmada da etniklik, etnisite, etnoloji ve etnik gurup terimleri toplumbilim çerçevesinde açıklanacaktır.

Bir topluluk için 'etnisite' veya 'etniklik' o topluluğun kendine özgü kültür, örf, adet ve geleneklerini ifade eder. Bunun yanı sıra bir topluluğun etnik tanımı, o topluluğun millet tanımından daha fazla oranda ırki özelliklerine atıf yapmayı gerektirebilir. Bu nedenle etniklik ve etnik gurup tanımında kültürel özelliklerin yanı sıra ırki, ve fiziki özelliklerin de hatırlanması söz konusu olabilir.⁷

Bu temel düşüncelerden hareket edildiğinde 'etnik gurup' şöyle tanımlanabilir: çok kere kendi üyeleri asarında dil, din, kültür, örf, adet ve geleneklerden oluşan tutarlı bir ortak değerler bütününe sahip olan ve genellikle aynı kavme mensup bulunan insanlardan müteşekkil topluluktur. Etnik yapı ise, bir ülke, bölge veya kıtaya dağılmış etnik gurupların dağılımını ifade eder. Bu araştırmanın konusu gereği 'Orta Doğu'da Etnik Yapı' denince, Orta Doğu'daki etnik gurupların demografik, coğrafi dağılımının ve bunların toplumsal niteliklerinin

⁷ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Erkal, **Sosyoloji (Toplumbilim)**, Der Yayınları, İstanbul 1999 ss.31-35, Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, 'etnisite, etnik gurup' maddesi, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, Ayrıca bkz.

<http://www.insanbilimleri.com/kitaplar/bskimlik/d.htm> 03-05-2004

açıklanması anlaşılır. Bu sayede etnik gurupların bölgedeki demografik ve coğrafi yayılışları göz önünde bulundurulurken uluslararası ilişkiler açısından Orta Doğu'nun etkili etnik gurupları da belirlenebilecektir. Dolayısıyla bölgenin değişim ve dönüşümünde kilit role sahip etnik guruplar ortaya çıkacaktır. Uluslararası ilişkilerin bölgedeki seyrini daha sağlıklı takip etme ve bölgenin geleceğini daha az yanlışla öngörme imkanı doğacaktır.

Diğer taraftan bir bölgedeki etnik guruplar o bölgenin coğrafi şartlarının ve iklim özelliklerinin toplum üzerindeki tesirlerini, aynı bölgenin tarihi tecrübelerini, siyasi deneyimlerini, dini inançlarını, kültürel özelliklerini ve daha bir çok birikimini kimlik ve kişiliklerinde canlı tutup bu güne taşırlar. Bu itibarla etnik guruplar bir bölgenin tarih içerisinde yaşana gelen bütün özelliklerinin tesirlerini aktif veya pasif bir şekilde kültürel kimliklerinde muhafaza etmekle adeta o bölgenin bilgi bankasıdır. Dolayısıyla bir bölgenin siyasi, iktisadi, askeri ve stratejik potansiyelini anlayabilmek için, o bölgenin etnik yapısını bilmek gerekir. Etnik yapı bu bölgede istikrarın, değişim ve dönüşümün seyri hakkında bize önemli ip uçları verebilecektir. Bu itibarla Orta Doğu'nun yaklaşık altı bin yıllık tarihi boyunca sahip olduğu coğrafi ve tabii özelliklerinin bölge toplumlari üzerindeki tesiri ve aynı bölgenin yaşadığı irki, siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, dini tecrübelerinin birikimi bugün bu coğrafya üzerinde yaşayan etnik gurupların kültürel kimliklerinde çeşitli şekillerde yaşamaktadır. Bu etnik guruplar Orta Doğu'nun söz konusu bilgilerini kültürel kimliklerinde yaşatan bilgi kaynaklarıdır. Orta Doğu etnik yapısının toplumbilimsel bir incelemesi bu bilgilere ulaşılmasını sağlayabilecektir. Nihayet bu tür bir inceleme Orta Doğu'nun mevcut siyasi, iktisadi ve kültürel istikrarının, değişim ve dönüşümünün dinamiklerini ortaya çıkarabilecektir. Günümüz Orta Doğu'sunun etnik yapısını ayrıntısıyla araştırıp, anlayabilmek içinse, bu bölgenin tarihi arka planında etnik yapının durumu incelenmelidir.

2.1. Tarihi Arka Planda Etnik Yapı

Orta Doğu'nun bilinen ilk etnik yapısı hakkında fazla kaynağa sahip değiliz. Bu konudaki kaynak yetersizliğinden dolayı, ayrıntılı bilgi sunmak mümkün değildir. Aslında çalışmanın konusu gereği buna gerek de yoktur. Önemli olan, bugünkü etnik yapının dağıldığı coğrafyada daha önce kimlerin bulunduğu hakkında çok genel bilgi vererek, bölgenin etnik ve kültürel olarak değişken karakterini anlamlandırmaktır.

Eski Orta Doğu'nun etnik sosyal yapısı hakkında bilgi veren iki kaynak vardır. Bunlardan biri arkeolojik kazılar ve diğeri de taşlar ve kil tabletler üzerine yazılmış hukuki, siyasi ve ticari metinlerdir. Bugünkü bilgiler temelde bu iki kaynağa dayanmaktadır. Bu belgeler ışığında yazılmış kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Orta Doğu tarihin her devresinde tam manasıyla kavimler akınına uğramış bir coğrafyadır. Bu coğrafyada kurulmuş en eski devletlerden itibaren, hemen hepsi çok etnik yapılıdır. Bunun böyle olması anlaşılır bir durumdur. Zira çağdaş Orta Doğu devletlerinin sınırlarından daha az geniş olmayan genişlikte devletler kurulmuş ve

yıkılmıştır. Kaçınılmaz olarak çok etnik yapıli devletler ortaya çıkmıştır. Bölgede konuşulan diller, etnik yapı hakkında da fikir vermektedir. Bununla beraber belgelere yansıyan diller sadece yönetim ve çok daha az oranda ticaret dilleri olurken; bir çok etnik gurubun dili ne yönetim dili ve ne de ticaret dili olabilmıştır. Dolayısıyla verilecek olan bilgiler, etnik yapı hakkındaki eksiksiz bilgiler olmayacaktır. Bununla beraber bu bilgiler bile, Orta Doğu'nun etnik ve sosyal yapı itibariyle, dünyanın diğeri iki kadim kültür merkezi olan Çin ve Hindistan'a göre çok daha değışken bir yapıya sahip olduğunu göstermeye yetecek nicelik ve nitelikte bilgilerdir.

Orta Doğu'da ilk olarak Asyalı veya yerli bir kavim olduğu bilinen Sümerler görünür. Bir kanaate göre Sümerlerin dili yerli balıkçı ve toplayıcı gurupların diliydi. Bu dil aşağı Mezopotamya'da idari ve ticari bir işlev üstlenmiştir. Sümer ülkesinin tarımcı halkı ise, Sami ve Proto Hint-Avrupa dillerinin lehçeleri olan çeşitli diller konuşmuşlardır. Daha sonra tarih sahnesine Akadlar çıkmıştır. Bunların dili, Sami dil gurubunun doğu koluna aittir. Arkeolojik kaynaklar onların bugünkü Arabistan ve Suriye'den geldiğini işaret etmektedir. Sami gurubuna ait dilleri konuşan diğeri bölge sakinleri Asurlular, Babililer, Amurrular ve en son da Araplardır.

Bölgede diğeri önemli dil gurubu, Hint-Avrupa kökenli olanlardır. Bu da bölgenin diğeri bir karakterine işaret eder. Anlaşılacağı üzere Orta Doğu, Avrupalı kavimlerin bile gelip yerleştikleri bir coğrafya olmuştur. Hint-Avrupalı kavimlerin varlığı çok daha önceye götürülmekte ise de Hint-Avrupa dili konuştuğu kesin olan en eski etnik halk Hititlerdir. Hitit ülkesinde Hititçe ve Akadça resmi dil olmuştur. Birincisi Hint-Avrupa dil gurubuna, ikincisi de Sami dil gurubuna aittir. Hint-Avrupa dil gurubuna ait olup Hitit ülkesinde konuşulan diğeri diller yine Hititçe ile yakın olan Luwice ve Palaycadır. Bölgede konuşulan diğeri bir Hint-Avrupa dili Hurricedir. Bu dilin siyasi yansıması yakın bir dille Urartular olmuştur. Bunların da Ermenilerin etnik kökeniyle bir kesişmesi söz konusudur. Persler de Hint-Avrupalı bir kavimdir. Bununla beraber Hint-Avrupalı bir dili değıl, Sami dil gurubuna ait olan Aramiceyi resmi dil yapmışlardır. Yerli dilleri muhakkak ki, Hint-Avrupa dil gurubuna aittir. Romalılar, son güçlü Avrupalıları temsil ederler. Bunlar etnik olarak Latin, Makedonyalı ve Yunandırlar. Latince'yi ve Yunanca'yı bölgede hakim dil yapmışlardır. Diğeri Hint-Avrupa dilleri konuşan dolayısıyla menşei itibariyle Avrupa kavmi olan etnik guruplar Medler, Kimmerler, Kaldelilerdir.⁸

Orta Doğu'da Asya kökenli olduğu kesin olan iki etnik grup vardır. Birincisi İskitler ve İkincisi de Selçuklu ve Osmanlı Türkleridir. İskitlerin hangi dili konuştukları kesin olarak bilinmemekle beraber, bunun bir Ural-Altay dili olma olasılığı yüksektir. Etnik olarak İskit ülkesinin de çok etnik yapıli olduğu bilinmektedir. Diğeri taraftan Selçukluların etnik dili Türkçe iken, resmi dilleri Farsça olmuştur. Osmanlıların ise etnik dili de resmi dili de Türkçe'dir.

2.2. Günümüzde Etnik Yapı

⁸ Pavel Dolukhanov, **Eski Ortadoğu'da Çevre ve Etnik Yapı**, (Çev. Suavi Aydın), İmge Yayınevi, İstanbul 1998 ss. 399-405, 483-493.

Günümüz Orta Doğu'sunda etnik yapının detayları yukarıda verilen bölgenin tarihi arka planındaki renkli etnik yapıya dayanır. Gerek Irak, İran ve gerekse Afganistan ve Pakistan'ın parçalı etnik yapısının bir açıklaması da budur. Belli başlı etnik gurupların yanı sıra çoklu bir küçük etnik guruplara da sahip olunması bölgenin uzun etnik geçmişindeki çeşitliliğin bir sonucudur. Nihayet M.Ö. dört binlere dayanan renkli bölge etnik yapısı, büyük oranda sonraki hakim etnik yapıların içinde erimişse de, bütün guruplar için bu geçerli olmamıştır. Bölgedeki etnik renklilik bunun sonucu ve bu tarihi arka planın günümüzdeki delilidir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde görüleceği üzere, İran ve Irak'taki renkli etnik yapının yanı sıra Afganistan'da irili ufaklı 11 ve Pakistan'da 16 etnik gurubun bulunması son derece önemli örneklerdir. Özellikle Afganistan'da bütün etnik gurupların ülke nüfusu içindeki oranlarının %50'nin altında olması kayda değer bir veridir. Kısacası Orta Doğu'nun orta yerindeki bu renkli etnik yapının dinamikleri, bölgenin uzun etnik geçmişindeki çeşitliliğe dayanır. Bu nedenle bölgenin günümüzdeki etnik yapısını incelemeye geçmeden evvel tarihi arka planda etnik yapının durumunun verilmiş olması, bugünü anlama bakımından son derece önemlidir.

Orta Doğu'nun bugünkü etnik yapısı büyük oranda Osmanlı'nın bölgedeki hakimiyeti zamanında şekillenmiştir. Bölgede gerek Emevi gerek Abbasi ve gerekse Selçuklu hakimiyeti dönemlerinde etnik yapı kararlı bir hale ulaşmamıştı. Emeviler ve Abbasiler döneminde Araplaşma ve Selçuklular döneminde de Türkmen aşiretleri öncülüğünde Türkleşme, bölgenin etnik yapısını değiştirmeye devam ediyordu. Özellikle Emeviler döneminde Arap nüfusunun yoğun olduğu çeşitli bölgelerden alınan nüfus Irak, Horasan ve Mağrip tarafındaki bölgelere yerleştirilmek suretiyle bölgenin Araplaştırılmasına neden olmuştur. Selçuklular döneminde ise, göçebe Türkmen oymakları İran üzerinden Irak ve Suriye'ye gelip yurt tutmakta idi. Bugün doğu ve güney doğu Anadolu'da Halepli Türkmen aşiretleri diye bilinen aşiretler, zamanında Suriye'ye yerleşip daha sonra Suriye'deki Selçuklu, Artuklu ve Zengiler Türk siyasi yapılanmaları sona erince, anayurt haline gelen Anadolu'ya göç eden Türkmen oymaklarının bakiyeleridirler. Gerek Emevi, Abbasi ve gerek Selçuklu zamanında iniş çıkışlarla devam eden bu süreç Osmanlı ile son bulmuş ve bir çok hususta olduğu gibi etnik yapıda da bir istikrar dönemi başlamıştır. Bugünkü etnik dağılım büyük oranda bu istikrar döneminin ürünüdür.

Çalışmanın sonunda Orta Doğu'daki etnik yapının dağılımı tablo halinde verilecek olmakla beraber, her bölgedeki etnik yapıyı ayrı ayrı incelemekte yarar var. Bununla beraber bu inceleme kuru bir demografik yapı incelemesi olmamalıdır. Nitekim bunu tablolar da vermektedir. Bu aşmada incelenmesi gereken sosyal yapı incelemesini daha sonraya bırakmak üzere, etnik gurupların nüfus artış hızını, benlik ve birlik bilincini, kültür ve uluslaşma düzeyini belirlemek suretiyle etnik mobilizasyonunu tespit etmek ve Orta Doğu'nun geleceğinde oynayabileceği rolü kestirmeye çalışmak olmalıdır. Bu temel düşünceden hareketle bölgedeki etnik gurupların demografik verileri aynı gurupların kültürel zenginlikleri, tarihi-siyasi tecrübeleri, çağdaş değerler noktasındaki düzeyleri gibi bir çok toplumsal özellikleri ile bağlantılı olarak değerlendirilecektir.

En batıda Fas'tan başlayıp en doğuda Pakistan'a kadar uzayan ve en güneyde Sudan'dan başlayıp en kuzeyde Türkiye'ye kadar giden ve Büyük Ortadoğu Bölgesi diye nitelendirilebilecek bu coğrafyada toplam 620 milyonluk bir nüfus yaşamaktadır. Bölgede yaşayan bu nüfus, dünya güç merkezlerinden ayrı ayrı Rusya'dan, Amerika'dan ve Avrupa'dan daha kalabalıktır. Rusya'nın tam dört katı, Avrupa'nın yaklaşık bir buçuk katı ve Amerikanın da iki katıdır. Nüfus yükü bakımından Hindistan ve Çin güç bölgelerinden hemen sonra gelir.

Bölgede 6 milyonluk Yahudi ve toplam 10 milyon dolayındaki Hıristiyanlığın çeşitli mezheplerine mensup toplumların dışındaki nüfusun tamamı Müslüman'dır. Bu rakam 600 milyondur. Bölge bu vasfıyla benzer şekilde Hindistan ve Çin'den sonra ismi geçen diğer üç güç merkezinden daha büyük bir potansiyele işaret eder.

Etnik olarak bu bölgede belli başlı on bir gurup vardır. Bunlar en kalabalıktan en az olana göre sırasıyla Araplar, Türkler, Pencabiler, Farslar, Peştunlar, Kürtler, Berberiler, Yahudiler, Beluçiler, Kıptiler ve Ermenilerdir. Bu gurupların etnik-sosyal özellikleri hakkında aşağıda tek tek ayrıntılı bilgi verilecek olmakla beraber, burada kısa ve toplu bir değerlendirme yapmak faydalı olacaktır.

Bu guruplardan nüfusu bir milyonun altında olan Ermeniler ile nüfusu beş milyon olan Kıptiler dışında hepsinin nüfusu beş milyonun üstündedir. Bunlardan da sadece 6 milyonluk Yahudiler gayrimüslimdir. Dolayısıyla bölgedeki en önemli ve en kalabalık nüfuslu sekiz etnik gurup Müslüman'dır. Bu özelliğiyle bölge bu kez Hindistan'ı da geride bırakacak bir şekilde diğer güç merkezlerine göre daha avantajlı konumdadır. Bu avantaj, sadece sekiz etnik topluğun nüfusunun altı yüz milyona ulaşmasından kaynaklanmaktadır. Bölge bu vasfıyla Çin'den sonra ikinci büyük potansiyeldir. Ne Rusya, ne Avrupa Birliği (AB) ve ne de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) bu homojeniteye sahip değildir.

Son olarak, altı yüz milyonluk bu Müslüman nüfus temelde iki mezhep çatısında toplanabilir. İran'ın Fars ve Türklerden oluşan 60 milyonluk Şii nüfusuna, Irak'ın yaklaşık 12 milyonluk Arap Şii nüfusu ile yine çoğunlukla Basra Körfezi civarına dağılmış az sayıdaki Şiiler ilave edilirse bölgede yaklaşık 80 milyonluk bir Şii nüfusuna ulaşılır. Bu da kantitatif olarak ağırlıklı bir bölünmeye değil, kısmi bir bölünmeye işaret eder. Yaklaşık 500 milyonluk Sünni mezhebi yanında, 80 milyonluk bir Şii mezhebi nüfusu ortaya çıkar. Oran olarak bölge itibariyle altıda birdir. Diğer yandan Şiilik ve Sünnilik ne Hıristiyanlık ve ne de Hinduizm mezhepleri kadar bir birine uzaktır. Bölgenin bu yönü itibariyle de önemli bir birliktelik sergilediği ve büyük bir avantaja sahip olduğu söylenebilir.

Bölgenin nüfus büyüklüğü, nispi etnik homojenitesi ve din-mezhep bütünlüğü itibariyle diğer güç merkezlerinin aynı özelliklerine kıyasla daha güçlü bir yapı sergilediği düşünülebilir. Orta Doğu'nun bu nispi güçlü yapısıyla dünyanın geleceğinde belirleyici bir etkiye sahip olma ihtimali hiç de az değildir. Bununla beraber bölgenin ve daha geniş coğrafyaların geleceği hakkında daha sağlam öngörülerde bulunabilmek için bu

genel karşılaştırmalı nüfus bilgilerinin yanında bölgedeki her bir gurubun etnik mobilizasyonuna da bakmak gerekir. Etnik mobilizasyon ifadesi çerçevesinde, öncelikle etnik gurupların nüfus artış hızları, aşiret, cemaat ve millet şuurları, dilleri, din-mezhep durumları, toplu ve bireysel hareket etme kabiliyetleri (buna 'asabiyet duygularının şiddeti' de denebilir), okuryazarlık düzeyleri, toplumsal-siyasi hedefleri ve çağdaş-medeni değerler noktasında seviyeleri gibi özellikleri incelenmeye çalışılacaktır.

Araplar: Arapların asıl vatanı bugünkü Arabistan ve Suriye'dir. Bunun dışındaki topraklara siyasi olarak değilse bile kültürel olarak yayılmaları, Emevi ve Abbasi devletleriyle beraber olmuştur. Dolayısıyla Arabistan ve Suriye dışında kalan coğrafyalardaki Arap varlığı etnik olmanın yanı sıra kültürel (dilsel) bir yayılmanın eseridir denebilir.

Araplar 220 milyon nüfusla Orta Doğu'nun en kalabalık topluluğudur. Benzer şekilde en fazla devlete de yine Araplar sahiptir. Bunlar sırasıyla: Arabistan, Bahreyn, Beyrut, Birleşik Arap Emirlikleri (7 emirlik), Cezayir, Fas, Irak, Katar, Kuveyt, Libya, Mısır, Suriye, Tunus, Umman, Ürdün ve Yemen olmak üzere 22 devlettir. Bunlara nüfusunun %39'u Arap ve resmi dili de Arapça olan Sudan da katılırsa Arap ülkelerinin sayısı 23'e çıkmaktadır. Bu ülkelerdeki nüfuslarıyla Araplar bölge nüfusunun %44'ünü teşkil ederler. Bununla beraber bu 23 devletin 14 tanesi 6 milyon ve daha az nüfusa sahiptir. Nüfus itibarıyla bölgenin büyük devletleriyle boy ölçüşebilecek tek Arap devleti Mısır'dır. Arap ülkelerinde nüfus artış hızı ortalama olarak % 2'nin üzerindedir. Buna bakarak gelecekte bölge Arap nüfusunun daha da büyüyeceği söylenebilir.

Araplar yerleşik hayata 19 ve 20. yüzyılda geçmişlerdir. Hala göçebe olarak yaşayanlar da mevcuttur. Bunlara Bedeviler denir. Bedevilerle ilgili ileride daha ayrıntılı bilgi verilecektir. Yerleşik hayat köy ve kır toplumundan müteşekkildir. Şehirleşme henüz düşük bir orana sahiptir. Bütün köy ve göçebe toplumlarında olduğu gibi Araplarda da kabile yapısı oldukça belirgindir. Özellikle ata yurt olan Arabistan'da bütün Araplar kendilerini bir kabileye isnat ederler. Burada en büyük kabileler güney Arabistan'da Kahtaniler ve Kuzey Arabistan'da da Adnanilerdir. Kan bağı esasına dayalı olarak oluşturulan soy sistemi içerisinde kabile öne çıkmış olsa da, bu sistem Araplarda altı kategoriden oluşur. Bunlar en büyükten en küçüğe şöyle sıralanır: Şa'b, Kabile, İmare, Batn, Fahz ve Fasile⁹. Her bir kategorideki gurupların bir araya gelmesinden bir büyük gurup oluşur. Bu süreç en büyük kategoriye kadar devam eder. Mesela Abbasoğulları bir fasiledir ve bunun gibi diğer fasilelerin bir araya gelmesinden bir Fahz olan Haşimoğulları meydana gelir. Bunlar bir Batn olan Kusay'ı meydana getirirler. Bunlar bir imare olan Kureyş'i ve bunlarda bir Kabile olan Kinane'yi meydana getirirler. Hepsi bir Şa'b olan Adnaniler'e bağlanır. Arap dünyasında bugün bile kendini bu silsileye bağlayan Arap kabileler ve aşiretler vardır. Kabile yapısının en önemli siyasi sonuçlarından birisi tarihteki iktidar savaşlarıdır. Nitekim Emeviler ve

⁹ Selami Bakırcı, <http://www.academical.org/dergi/MAKALE/11sayi/BakirciAraplardaKabileYapisi.doc>

Abbasiler arasındaki savaş da temelde bir kabile savaşıdır. Tarihteki kabilelerin popüler yerini bugün aşiretler almıştır. Bugün Arap ülkelerinin hemen hepsinde devlet başkanlarının mensup oldukları bir güçlü aşiret söz konusudur. Bu ise kan bağı esasına dayalı toplumsal yapılanmanın siyaset üzerindeki belirleyici rolünün bugün bile Araplar arasında devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Araplardaki kabile ve aşiret toplum yapısından daha üst bir toplumsal teşkilatlanma şekli olan milletleşmeye varılabildiği pek söylenemez. Toplumda millet birlikteliği hissedilemeyince, toplum için verilen savaşlarda temelde kabile çıkarlarını gözetmekten öteye gitmeyecektir. Nitekim 19. yy'ın sonları ve 20. yy'ın başlarında Osmanlıya karşı verilen Arap bağımsızlık savaşları birer kabile ve aşiret çıkarı güden savaşlardı. Eğer toplum çıkarını ön plana alan ve toplum tarafından sahiplenilen bir milliyetçilik düşüncesinden güç alan savaşlar olsa idi, Osmanlı'nın hakimiyetinden çıkıp İngiliz dominyonluğunu kabul etmeyeceklerdi. Mücadeleyi veren millet değil, aşiret milisleri olduğu ve savaş gücünü milliyetçilikten değil kabile asabiyetinden aldığı için aynı dinden bir devletin hakimiyetinden farklı din ve medeniyetten bir devletin gözetimi altında iktidar olmayı kabul edebilmişlerdir. Sonuç itibarıyla Araplarda toplumsal bütünleşme kavramının içini dolduracak toplumsal bir şekillenmeden bahsetmek güçtür. Bugün Arap devletlerinin en önemli meselelerde bile asgari konsensüse varamamaları bunu ispatlamaktadır. Millet olarak birlikte hareket etme kabiliyetleri ve potansiyelleri oldukça düşüktür. Bu itibarla bölgenin geleceğinde büyük roller üstlenme konumundan uzaklaşmaktadırlar. Bununla beraber Ortadoğu'da Arap toplumunu hesaba katmayan bir toplumsal ve siyasal yapılanmanın uzun vadede başarılı olması imkansız denecek kadar güçtür. Bu nedenle böyle bir niyet, öncelikle Arap toplumunu, onun kültürünü, medeniyetini, dilini ve geleneğini hesaba katmak durumundadır.

Berberiler: Berberiler dil ve kültür olarak bugün Araplarla iç içe ise de, etnik olarak Araplardan farklı bir ırktır. Araplar Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın soyundan gelmekte iken; bir görüşe göre, Berberiler Nuh'un diğer oğlu Ham'ın soyundan gelenleri temsil ederler. Bunlar Mısırda ilk krallığı kuranlardır. Ne ikinci krallığı kuran Koptik hanedanla ve ne de bugünkü Araplaşmış Mısır halkı Fellahlarla bir ilgileri yoktur. İşte Mısır'ın bu ilk Krallığını kuran Hamilerin bugünkü bakiyeleri Berberiler ve yine onlarla akraba olan Tuaregler'dir.¹⁰

Berberilerin yaşadığı bölgeler bugün Arap ülkelerinin içinde kalmıştır. Afrika kıtasının kuzeyindeki Akdeniz kıyıları tarihte ve bugün Berberilerin yaşadığı bölgeleri temsil eder. Bu bölge dışında Berberi yok denecek kadar azdır. Sadece Batı Afrika'da az miktarda Berberi yaşamaktadır. Akdeniz kıyısındaki Arap ülkelerinden sırasıyla Mısır, Tunus, Libya, Cezayir ve Fas boyunca bir şerit halinde sosyal hayatlarına devam etmektedirler. Siyasi ve kültürel etkinlikleri minimum seviyededir denebilir.

¹⁰ Hans Von Airbeg, "Eski Mısır Uygarlığı"

<http://zigzag-airbeg.hypermart.net/aiberg04/aiberg04c.htm> 19.05.04

Berberilerin bu ülkelere dağılmış toplam nüfusu 18.5 milyondur. Bu nüfuslarıyla Orta Doğu bölgesinin % 4'ünü teşkil ederler. Bununla beraber Libya, Cezayir ve Fas'ta yüksek oranda Araplaşmış Berberi olduğu söylenmektedir. Berberilerin en kalabalık olduğu ülke Fas'tır. Burada 11 milyon Berberi yaşamaktadır. Cezayir ve Fas'taki Berberiler kendi dillerini konuşabilmektedirler. Fakat bütün berberi toplulukların anladığı bir Berberi dili yoktur. Berberi lehçeleri içinde sadece Tuareg lehçesinin yazısı vardır. Diğer lehçelerin yazısı yoktur. Diğer yandan Mısır, Tunus ve Libya'daki Berberiler çoğunlukla Arapça konuşmaktadırlar. Berberice bu ülkelerin hiç birinde eğitim dili olarak kullanılmamaktadır. Berberice basın ve yayın hak ve imkanından yoksun durumdadır. Berberiler kendilerine İmazighen derler¹¹. 'Berberi' isminin Avrupalılar tarafından bu halka verilmiş ve 'barbar' kelimesinden gelmiş olma ihtimali yüksektir. Berberiler arasında kabile hiyerarşisi hâlâ devam etmektedir. Çoğunlukla kırdaki ve göçebe yaşamaktadırlar. Berberilerin hemen tamamı Müslüman ve Sünni'dir. Berberiler arasında tipik bir kır ve göçebe toplumunda olduğu gibi doğum oranı yüksek ama nüfus artış oranı düşüktür. Orta Doğu'daki siyasi etkinlikleri yok denecek kadar azdır. İleride de görüleceği üzere Kürtlerin nüfusuna yakın bir nüfusa sahip olmalarına rağmen, siyasi etkinlik bakımından Kürtlere nispetle çok daha zayıftırlar. İslamiyet'in ilk yayılış yıllarında gösterdiği etkinlikten bugün hiçbir şey kalmamıştır. Bu şartlar altında, gelecekte de durumun çok farklı olacağını söylemek zordur.

Kıptiler: Kıptiler etnik olarak bir Hint-İran ırkıdır. Herkesin bildiği çingenerlerle akraba bir ırktır. Yeni Mısır Krallığını yine buradaki halkla beraber bu Koptik hanedan kurmuştur. Piramitler ve Hiyeroglifler de bu dönemden kalmadır.¹²

Kıptiler bugün sadece Mısır'da yaşamaktadırlar. Mısır nüfusu içindeki oranları % 7'dir. Bu da yaklaşık 5 milyona tekabül etmektedir. Müstakil bir dilleri olmakla beraber bugün bu dili konuşan kimse kalmamıştır. Hepsi Arapça konuşmakta olup, tamamı Hıristiyan'dır.¹³

Kıptilerin ekonomik güçleri Mısır içerisindeki nüfuslarına oranla çok daha büyüktür. Mısır nüfusun % 7'sini oluşturan Kıptiler, bazı istatistiklere göre ülke ekonomisinin % 35-40'luk bölümünü ellerinde tutmaktadırlar.¹⁴ Mısır içerisinde etnik olarak bir sorun teşkil etmezler. Orta Doğu'daki önemleri ise Mısır'ın iç dengeleriyle sınırlıdır.

Ermeniler: Ermeniler Ürdün, Lübnan ve Suriye'deki toplam 755 bin kişilik nüfuslarıyla Orta Doğu'nun etnik gurupları arasında en az nüfusa sahip guruplardan biridir. Bütün Orta Doğu nüfusu içindeki Ermeni oranı %

¹¹ <http://ansar.de/fas.htm> 17.04.04

¹² Hans Von Airbeg, "Eski Mısır Uygarlığı"

<http://zigzag-airbeg.hypermart.net/aiberg04/aiberg04c.htm> 19.05.04

¹³ http://www.menzil.net/iulke/isl_ulke_misir.htm 15.05.04

¹⁴ <http://www.konrad.org.tr/index.php?id=559> 17.05.04

0.2'dir. Ermenilerin hepsi Hıristiyan'dır. Bölgede siyasi ve toplumsal olarak bir belirleyiciliğe sahip değildirlir.

Asuriler: Asuriler, nüfus itibariyle Orta Doğu'nun en az nüfus oranına sahip olan bir diğer etnik guruptur. En fazla Irak'ta yaşamaktadırlar. Burada bile sayıları binlerle ifade edilir. Etnik olarak Asuriler, bazı Asuri ileri gelenlerine göre milattan önce Orta Doğu'da hüküm sürmüş Asurilerin torunlarıdır. Aynı kaynaklar, Asurilerin Hıristiyan Kürtler olduğunu ileri süren ifadelere şiddetle karşı çıkarlar.¹⁵ Bu halkın Orta Doğu'da önemli bir siyasi, dini ve kültürel geçmişe sahip olduğuna şüphe yoktur. Urfa'daki ilk Hıristiyan teoloji okullarını bu halk kurmuştur. Buradaki Nasturi Okulları aynı zamanda Orta Doğu'nun ve dünyanın ilk üniversite kurumlarından. Etnik olarak Asuri, Nasturi ve Keldani gurupları birbirinden farklı değildir. Üçü birden Süryanileri oluştururlar. Hepsinin etnik dili Keldanice diye ifade edilen dildir. Bununla beraber Keldaniceyi bugün bazı din adamları dışında hiçbir Asuri konuşmamaktadır. İçerisinde buldukları toplumun dili ile ayinlerini yapmaktadırlar. Asuriler, Orta Doğu'nun ilk Hıristiyan halklarıdır. Asuri, Nasturi ve Keldaniler Katoliktir. Keldaniler doğrudan, diğer iki gurup dolaylı olarak Vatikan'a bağlıdır.

Türkler: Türkler 83 milyonluk nüfuslarıyla Orta Doğu'nun Araplardan sonra en kalabalık ikinci etnik gurubunu temsil ederler. Bu nüfusun 56 milyonluk kısmı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bir arada yaşamaktadır. Geriye kalan 27 milyonluk Orta Doğu Türk nüfusu ise, en çoktan en aza doğru İran, Afganistan, Irak ve Suriye'de dağınık olarak yaşamaktadır.

Türkiye'de yaşayan Türkler, etnik olarak kuvvetli bağlara sahiptirler. Orta Doğu'nun Arap nüfusunda olduğu gibi dil ve kültürel olarak bir Araplaşmaya benzer Türkleşme şeklinde değil, bizzat Orta Asya'dan gelen Türk nüfusu sayesinde teşekkül etmiştir. Ekseriyeti Oğuz boyundandır. Yani Türkiye Türkleri etnik olarak Oğuz Türküdür. Aşiret yapısı altı asırlık Osmanlı iskan politikası sayesinde büyük oranda kırılmış ve millet karakteri baskın hale gelmiştir. Bununla beraber az da olsa ülkenin güney şeridinde aşiret yapısı yer yer hayatini sürdürmektedir. Bu şeridin orta ve batı kısmında Yörük ve Türkmen aşiretler, doğu kısmında da Türkmen ve dil itibariyle Kürtleşmiş Türkmen aşiretler yaşar.

Dil itibariyle Kürtleşmiş Türkmen aşiretlerine en canlı örnek Urfa'daki Karakeçili aşiretidir. Bu bölgedeki Kürtleşmiş Türkmen aşiretler için sadece dilde Kürtleşmeden bahsetme gereği vardır. Hayatı kucaklayan bütün bir kültürde Kürtleşmeden bahsedilemez. Çünkü Türkiye'de yaşayan Kürtlerle Türkler arasında toplumsal bütünleşmeyi bozacak bir yaşama tarzı farklılığından söz etmek mümkün değildir. Fark iki noktadadır. Birincisi dil ve ikincisi de etnik farklılıktır. Bununla beraber bu iki hususta da bin yıllık beraber yaşamının getirdiği önemli akrabalık ve yakınlaşma söz konusudur. Bu nedenle Kürtleşen Türk aşiretlerinde ne etnik farklılık ne de

¹⁵ <http://f16.parsimony.net/forum26093/messages/34550.htm> (07.04.2004)

kültürel farklılık söz konusudur. Dil itibariyle Kürtçe'yi ana dil yerine kullanma söz konusu iken, etnik olarak ve kültür olarak Türklük muhafaza edilebilmektedir. Dolayısıyla Karakeçili aşiretinde de durum aynıdır. Etnikliği belirleyen önemli faktörlerden olan ve evlenmelerle beslenen soy ve nesep bakımından Karakeçili aşireti hala Oğuzların Kayı boyuna mensup bir aşiret olma özelliğini sürdürmektedir. Diğer yandan yaşama tarzı itibariyle de tabii olarak Türk kültürünü yaşamaya devam etmektedirler. Bununla beraber ekseriyeti itibariyle Kürtçe'yi anadil olarak kullanır olmuşlardır. Bu bakımdan bir Kürtleşme söz konusu olabilir ve 'Türkiye'nin güney şeridinin doğu ucunda dil itibariyle Kürtleşmiş Türkmen aşiretleri yaşamaktadır' ifadesine yer verilebilir. Türkiye'nin diğer bölgelerinde ve nüfusun büyük bölümü için aşiret yapısından bahsetme imkanı yoktur. Genel olarak millet altı toplumsal yapılarla sosyal bütünleşme süreci ilerletilmiş olup, milletleşme tamamlanma sürecindedir denebilir.

Türkler, bugün Türkiye Cumhuriyeti şeklinde belirlenmiş olan Anadolu topraklarına yaklaşık olarak bin yıl önce gelmişlerdir. Daha önce bu topraklarda muhakkak ki başka toplumlar da yaşamaktaydı. Türkler, boş bir ülkeye gelmemişlerdir. Bununla beraber bugünkü Türk nüfus, daha önce bu topraklarda yaşayan antik halklarla meydana gelen bir karışımdan meydana gelmiş değildir. Diğer yandan bu karışımın mutlak imkansızlığını iddia etmek de bilimsel olmayacaktır. Karışım vardır fakat bu topraklarda yaşayan Türk toplumunun etnik yapısını etkileyecek bir oranda değildir. Anadolu'nun etnik ve demografik olarak Türkleşmesi hakkında Claude Cahen'in önemli tespitleri vardır. Kendisinin ifadesiyle bu nispi karışımdan meydana gelen çocukları kimse Türk görmekte şüphe etmediği gibi, bu çocuklarda kendilerini Türk görmekte tereddüt etmediler. Diğer yandan geriye kalan ve asıl kitleyi teşkil eden nesep itibariyle Türk nüfus ise, ilk başta her yerde bulunmakla beraber hemen her yerde yerli nüfustan azdı. Ne var ki iki şey zaman içinde Türkleri nüfus itibariyle hakim konuma getirmiştir. Birincisi, fetih sürerken eski nüfusun ekseriyetinin bölgeyi terk etmesi ve az bir kısmının da telef olması idi. İkincisi, Türklerin etnik mobilizasyonu idi. Cahen bunu Türklerin yayılma gücü şeklinde ifade eder. Türklerin yayılma gücüne karşılık, eski nüfusun direnme gücü arasındaki denge birinciler lehine çok dengesiz olunca bölge kısa sürede etnik olarak Türkleşmiş ve Türk kültür sahası haline gelmiştir.¹⁶ Dolayısıyla Anadolu'daki Türk nüfusun Arap yarımadası ve Suriye dışındaki Araplardan farklı olarak kültür ve dilin yanı sıra etnik olarak da Türk olduğunu belirtmek gerekir.

Türkiye'de yaşayan Türkler, tamamı itibariyle Müslüman ve Sünni'dirler. Sufi hareketleri, Tarikat ve Cemaat teşkilatlanmaları tarih boyunca Türklerde çok canlı olmuştur. Bu durum bazı dönüşümlerle beraber bugün de aynıdır. Türkler arasında bu kurumların, sivil toplum teşkilatlanmaları olarak önemli bir yeri vardır.

Halifeliğin dört asır süresince Türklerde bulunması bir çok bakımdan Türkleri ve İslam dünyasını etkilemiştir. Bu sayede Türkler kendilerini öncesine nispetle daha fazla bir şekilde İslam'a adanmışlar ve Müslüman

¹⁶ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (Çev. Erol Üyepazarcı), İstanbul 2000 s.99

toplumlara hizmet ve yardım etme gereği duymuşlardır. Kendilerini bu dünyanın hamisi ve lideri görme duygusunu içselleştirmişlerdir. Diğer taraftan Müslüman toplumlar da benzer şekilde Türkleri koruyucu ve lider olarak görmüşlerdir. Dört asır süresince Müslüman toplumlarda değişim ve istikrarın Türkler eliyle belirlenmiş olması, bugün de bu dünyada etkisini sürdürmektedir. Her ne kadar dünya küreselleşmiş ve uluslararası ilişkiler her alanda belirgin bir şekle bürünüyorsa da, Müslüman toplumların Türklerle ilgili duygu ve düşünceleri bu dünyada değişimi ve istikrarı Türklerle yakından ilgili kılmaktadır.

Müslüman toplumlar arasında Türkler, etnik mobilizasyonu yüksek bir millet olarak ortaya çıkmaktadır. Bu karakterini büyük tarihçi Fernand Braudel'in 'uzun zamanlar' diye ifade ettiği uzun tarihi süreç içindeki istikrarlı özgün uygulamalarından almıştır. Çünkü belli uygulamaların uzun zamanlarda istikrarlı ve dinamik bir şekilde işlene gelmesi, bu aksiyonun sahibi topluma karakteristik uygulamaları doğrultusunda belirgin özellikler kazandırır ve bunlar zaman içinde etnik birer karakter haline gelir. Bunu zamanın etnik kabiliyet üzerindeki etkisi olarak açıklayabiliriz. İşte Türklerin de İslam öncesinde Hunlar, Göktürkler ve diğer ara devletler döneminde, İslam döneminde ise Selçuklular ve Osmanlılar döneminde istikrarlı siyasi yapılar içerisinde dinamik ve renkli bir toplumsal hayat yaşaması, uzun zamanlarda Türklere belli karakterler kazandırmıştır. Bu karakterleri en belirgin olanları itibariyle savaşçılık ruhu, devlet kurma ideali, farklı toplumları bir arada idare etme sanatı, toplumsal hoşgörü, barışa hizmet etme şeklinde sıralayabiliriz.

Türkler Orta Doğu'da etnik mobilizasyonu hala en yüksek milletlerden biri hatta belki birincisidir. Bu potansiyel, demografik yapısı, siyasi istikrarı, kültürü ve engin tarihi tecrübesi ile birleştirilince son derece önemli bir güç ortaya çıkmaktadır. Bu haliyle gerek Orta Doğu'da gerek Avrasya'da değişimin, dönüşümün ve istikrarın en önemli etnik ve sosyal unsuru Türkler olarak ortaya çıkar. Bugün Orta Doğu için gündeme gelen değişim, dönüşüm ve istikrar projeleri de aynı şekilde Türklerin söz konusu potansiyeli aktif olarak sürece dahil edilmeksizin başarıya ulaşamaz. Bunun aksi bir durum bölgenin tarih içindeki toplumsal tecrübelerine ters düşer. Toplumla uzlaşmayan, etnik gurupların frekansıyla aynı noktada buluşamayan bu tür projelerin yaşama imkanı son derece az olur.

İranlılar: İranlılara Farslar veya Persler de denmektedir ama kendilerinin isimlendirmesi daha çok 'İranlılar' ifadesine uymaktadır. Onlar kendilerini Persler veya Farslar diye isimlendirmemişlerdir. 'Pers' ifadesi tarihte Pers İmparatorluğunun hepsinin değil, sadece bir eyaletinin ismi olmuştur. Oysa bunlar kendi ülkelerini hep 'aryaların ülkesi' anlamında 'İran' olarak isimlendirmişlerdir. Ne var ki bu ismi dünyaya ancak son iki yüzyılda kabul ettirebilmişlerdir. Zaten onuncu asırda yazılan ve İran edebiyatının dünya çapındaki en büyük ürünü olan Firdevsi'nin Şehname'sinde de bu ülke aynı anlamı taşımak üzere 'İran' olarak geçer. Eserde İranlılarla siyasi rekabet içerisinde olduğu anlatılan diğer millet Türklerin ülkesine de aynı mantıkla 'Turan' denmiştir.

İranlılar 36 milyonluk nüfusuyla Orta Doğu'nun orta büyüklükteki toplumlarından biridir. İranlılar bu bakımdan Orta Doğu'nun en büyük dördüncü nüfusedir. İran'ın bölge üzerindeki asıl tesiri demografik yapısı ile değil tarihi tecrübesi, siyasi tecrübesi, dini tecrübeleri, entelektüel tecrübeleri, kültürü ve dili ile olmuştur. Bu durum tarihte böyle olduğu gibi bugün de aynı etkiyi göstermeye müsaittir.

İranlılar etnik nüfus olarak çok fazla çoğalma imkanı bulamamışlardır. Bununla beraber bölgeye gelen ve Hint-Avrupa dili konuşan antik halklar bugün İranlılarla akrabalıklarını devam ettirmekte ve İran'ın kültürel önderliğinde ve Farsça'nın dil hakimiyetinde toplumsal hayatlarına devam etmektedirler. İran'ın, Afganistan'ın ve Pakistan'ın bir çok etnik gurubu bu kategoride değerlendirilmelidir. Konuyla ilgili ileride ayrıntılı bilgi verilecektir.

İranlılar etnik mobilizasyon itibariyle İslam'dan sonra bir durgunluk evresine girmişlerdir. İran'ın tarihi tecrübeleri ve kültürü tarih içerisindeki bir kısım talihsiz olaylarla da birleşince farklı dini ve kültürel yorumlar ortaya çıkmış ve bu durum İranlıları kendi kabuğuna çekilmeye, tecrit olmaya ve marjinalleşmeye itmiştir. Bu durumu bir şekilde kendi kendini besleyen bir kimliğe tahvil edemezse, son on beş asırda azalan etnik potansiyel ve kültürel önemin bundan sonra da aynı yönde devam edeceği söylenebilir.

Bununla beraber İranlılar etnik gurup olarak, bugün hala Orta Doğunun en önemli topluluklarındanıdır. Orta Doğu'nun geleneksel değişim ve dönüşümü sürecine tarihte bir çok katkılar yapmış olan, bu bölgenin şekillenmesinde bir çok kez baş aktör olan bu tarihi ve kültürel tecrübenin yok sayılması mümkün değildir.

Glakiler: İranda yaşayan etnik bir topluluktur. Kültürel olarak İran kültürü ile iç içedirler. Farsça'nın bir diyalektiğini konuşurlar. Nüfusları 3 milyon kadardır. Glaki diyalektiğini konuşanların sayısı ise 1.8 milyon civarındadır. Hepsi Müslüman ve Şii'dir. Siyasi ve ekonomik olarak rolleri İran'ın iç dengeleri ile sınırlıdır. Orta Doğu çapında herhangi bir etkinlikleri yoktur.

Mazendariler: İran'da yaşayan bir diğer etnik topluluktur. Mazendariler Fars kültür ve tarihi ile iç içe olup Farsça'nın bir diyalektiğini konuşurlar. Glakiler gibi nüfusları 3 milyon civarındadır. Müslüman ve Şii'dirler.

Luriler: İran'da yaşayan bir diğer İranlı topluluktur. Nüfusları 4 milyon civarındadır. Farsça'nın bir diyalektiği olan Luri'ceyi konuşurlar. Bu dili konuşanların sayısı yaklaşık 2.5 milyondur. Tamamı Müslüman ve Şii'dir.

Beluçiler: İran'da yaşayan bir başka etnik topluluktur. Nüfusları 1.2 milyon kadardır. Beluçi diyalektiğini konuşanların sayısı bu rakamın yarısı kadardır. İran kültürü ile iç içe bir topluluktur. Ülke içi dengeler dışında, Orta Doğu'ya akseden bir siyasi veya ekonomik rolleri yoktur. Hepsi Müslüman ve Şii'dir.

İran’da yaşayan Glakileri, Mazendariler, Luriler ve Beluçiler etnik, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik olarak aynı kategoride düşünülebilir. Etnik olarak İndo-İran addedilen bu guruplar kendi diyalektiklerini konuşmakla beraber İran kültürü ile yoğrulmuş topluluklardır.¹⁷

Kürtler: Kürtler son yüzyılda Orta Doğu’nun en öne çıkan etnik guruplarından biridir. Toplam nüfusları Orta Doğu’da ve dünyada dört ayrı ülkede dağınık olmak üzere 23.2 milyondur. Nüfus itibariyle Orta Doğu’nun küçük etnik guruplarından olmakla beraber son iki yüzyıldaki özellikle etnik ve siyasi rolleri göz önünde bulundurulunca bu aktiviteleri Kürtlerin etnik mobilizasyonunun yüksek olması ile açıklanabilir. En azından son iki yüzyılda siyasi rollerini tedricen ilerletmesini bilmişlerdir. Nüfusları hızla artmış ve köyden kente doğru akmışlardır. Ekonomik olarak gelişmeye başlamışlar ve bu alanlardaki ilerlemelerini siyasi alana tahvil etmeyi başarmışlardır. Bu kategorilerdeki başarıları göz önünde bulundurulunca Kürtlerin, Orta Doğu’da Yahudilerden sonra etnik mobilizasyon itibariyle en ileri gurup olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kürtler İran, Irak, Suriye ve Türkiye topraklarında yaşamaktadırlar. Bu ülkelerden en fazla Kürt nüfusu yaklaşık 13 milyon ile Türkiye’de yaşamaktadır. Bunu sırasıyla yaklaşık 5 milyon ile İran, 4 milyon ile Irak ve 1 milyon ile Suriye takip eder. Uzun yüzyıllar bu ülkelerde aynı dinden ve hemen hemen aynı kültürden farklı hakim etnik guruplarla beraber yaşayan Kürtler, son bir asırdır milliyetçilik rüzgarlarının da tesiriyle ayrı ve müstakil bir siyasi yapılanmanın idealini gütmeye başlamıştır. Bunun en ileri örneğini Irak’ta sergilemişlerdir. Bununla beraber yukarıda da ifade edildiği gibi beraber yaşadıkları toplumlar kültürel olarak yakın ve dini olarak aynı guruplardır. Siyasi bir yapılanma istemenin altındaki asıl sebep kültürel ayrılık değil, sosyal haklar alanındaki darlık ve ekonomik imkansızlıkların dış mihraklarca siyasi talepler haline dönüştürülmesidir. Dolayısıyla Kürt nüfusun bu dört ülkede azınlık olarak görülmesi, toplumbilime çok uygun düşmeyecektir. Çünkü kültürel beraberlik ve dini birliktelik vardır. Fark sadece etnik noktadadır. Bu ise bir siyasi yapılanmaya sebep olacak kadar tek başına etkili bir husus değildir. Kürtler için bu dört ülkeden özellikle Irak’taki sosyal alan darlığı ve ekonomik imkansızlıklar, onları diğer üç ülkedeki Kürtleri de etkileyecek şekilde siyasi bir mücadelenin içine sokmuştur.

Türkiye’deki Kürt nüfus son yirmi otuz yıla kadar daha çok doğu ve güney doğu bölgesinde yer alan illerde yaşamaktaydılar. Son yirmi otuz yılda ise sanayileşmenin etkisi ve tarımdan kopuşun bir sonucu olarak, bu bölgeden göçüp batıdaki İstanbul, İzmir, Kocaeli, Ankara, Balıkesir, Denizli, Mersin ve Adana gibi Türkiye’nin büyük vilayetlerine dağılmaya başlamışlardır. Bu göçler, Türkiye için sosyal bütünleşmenin ilerlemesi bakımından son derece kayda değer toplumsal hareketlerdir. Bu sayede göçen Kürt nüfus bölgenin ağalık, aşiret yapısının kısılcından ve sosyal şartların darlığı kısır döngüsünden kurtulmuşlardır. Batıdaki illerde kültürel

¹⁷ <http://www.acts.edu/oldmissions/Iranhist1.html> 07.06.2004, www.country-studies.com 07.06.2004

olarak daha rahat ve ekonomik olarak daha müreffeh bir hayat sürmeye başlamışlardır. Bu gelişmeler, Irak'taki ayrılıkçı Kürtçülük dalgasının Türkiye'ye sıçramasını önemli ölçüde frenlemiştir.

Türkiye'deki Kürt nüfusla ilgili çok fazla spekülasyon vardır. Bu durum sıhhatli bir nüfus projeksiyonu geliştirmenin de en büyük engellerindedir. Ana dil esasına göre yapılan araştırmalar bir fikir verebilmekle beraber, etnik demografik yapıyı net olarak yansıtmaktan uzaktırlar. Çünkü etnik olarak Kürt olduğu halde anadili Kürtçe olmayanların yanı sıra, anadilinin Kürtçe olduğunu açıklayamayan küçük de olsa bir topluluk olduğu muhakkaktır. Diğer taraftan bu araştırmaların sıhhatini bozan bir diğer çelişik durum etnik olarak Kürt olmadığı halde anadili Kürtçe olan aşiret ve toplulukların varlığı gerçeğidir. Karakeçili aşireti diğerleri hakkında fikir vermek üzere önemli bir örnek olarak yukarıda zikredilmişti. Dolayısıyla Kürtçe anadili esas alınarak yapılan araştırmalar Türkiye'de Kürt nüfusu doğru olarak yansıtmaya imkanı azdır. Nitekim bu esasa göre yapılan araştırmaların bir çoğunda ortaya çıkan rakamlar çok gerçekçi görünmemektedir. Öncelikle 1927'den 1965'e kadar yapılan yedi genel nüfus sayımında ana dili Kürtçe olanların genel nüfusa oranı % 7 ile % 9 arasında çıkmıştır. Ana dili esas alan özel araştırmalarda da durum çok farklı değildir.¹⁸ Bu araştırmaların etnik nüfusu yansıtmaya kudreti zayıf dahi olsa, gerçekçi bir nüfus projeksiyonu için önemli fikirler verebilmektedir.

Türkiye'deki Kürtlerin nüfusunu bazı kaynaklar abartmakta iken, bazı kaynaklar da küçültmeye çalışmaktadır. CIA kaynakları % 20 vermektedir. Financial Times yaklaşık % 17'ye denk gelecek şekilde 12 milyon vermektedir. Farklı kaynaklarda benzeri rakamları görmek mümkündür.¹⁹ Diğer yandan Türkiye'de yaşayan, toplumun içinde bulunan, sokaklarda gezen, sosyal etkinliklere girip çıkan bir insan, anadili Kürtçe olsun olmasın, anne-babası veya sadece biri Kürt olsun olmasın Türkiye'de kendini Kürt olarak tanımlayan insanların oranının yüzde ondan aşağı olmadığını kesinlikle görecektir. Bu oran yüzde onun üstünde ama ne kadar üstündedir? Bu soruyu cevaplamak için aynı şekilde mutedil kaynaklardan ve bizzat toplum içi gözlemden faydalanarak sonuca ulaşma amacıyla ikinci bir aşama olarak bu oranın yüzde yirmiden az olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda % 10 ile % 20 arası bir rakam öngörülebilir. Bu makale çerçevesinde yapılan araştırmalarda farklı kaynakların verdiği rakamlar değerlendirilmiş ve Türkiye'deki Kürt nüfusun oranı %19 olarak bulunmuştur. Bu da yaklaşık 13 milyona tekabül eder. Ufak bir hesap net rakamı vermese bile, Türkiye'deki Kürt nüfusun bundan daha az olmadığını anlamamıza yardımcı olabilecektir. Mesela doğu ve güney doğu Anadolu'da Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı illerden Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Batman,

¹⁸ <http://members.internettrash.com/pkk/a-ethnicity.html#a-etnik-buyukluk> 15.05.2004

¹⁹ <http://www.cia.gov> 25.04,2004, <http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/98/12/03/gundem/23gun.htm> 27.04.2004, http://www.ekstrahaber.com/Ortadogu/Click.asp?haber_ID=3816

Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hakkari, Iğdır, Kars, Kilis, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli ve Van'dan oluşan 21 ilin nüfusu toplandığında toplam rakamın 10.5 milyonu bulunduğu görülecektir. Bu illerdeki nüfusun hepsinin etnik olarak Kürt olmadığı doğrudur. Dolayısıyla bu rakamdan bir eksilme olacak ve bir açıklık doğacaktır. Bununla beraber Kürt nüfusun seyrek bir şekilde yaşadığı illerden Maraş, Mersin, Hatay, Adana, Ankara, Antalya, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Konya, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Tokat gibi illerdeki Kürt nüfus da bu rakama ilave edilirse, bu açığın kapanıp toplam rakamın 10.5 milyonu geçtiği de görülecektir. Kaldı ki Kürtlerin bu zikredilen iller dışında azar azar da olsa yaşadığı daha bir çok il vardır. Bu durumda Türkiye'deki Kürt nüfusun oranı için % 19 rakamı ne abartılmış ve nede küçültülmüş bir rakamdır. Bu rakam da yaklaşık 13 milyona tekabül eder.

Bu makalede etnik yapı incelendiği için özellikle Kürt nüfusun üzerinde durulmuştur. Gerçekte bunun çok fazla önemi yoktur. Rakamları küçültmek sorunları yok etmeyeceği gibi, rakamları büyütme de hiçbir gerçek getiri sağlamayacaktır. Gerçekçi sosyal ıslah projeleri için doğru bilimsel yaklaşımlar asgari gerekliliktir.

Türkiye'deki Kürtlerde etnik olarak Türk toplumundan farklı olunduğuna dair genel bir eğilim yoktur. Daha doğru bir ifadeyle Türkiye'deki Kürtler Kürt toplumunun sorunlarına etnik bir pencereden bakmamaktadırlar. Haddizatında Türklerden olup aynı sorunları yaşayanlar hiç de Kürtlerden az değildir. Çünkü sorunlar etnik değil, sosyal ve ekonomiktir. Böyle olunca Kürt nüfus, sorunlarına Türkiye'nin her hangi bir yerinde çözüm aramaktan geri durmamaktadır. Bu da beraberinde göçleri getirmektedir. Böylece Kürt nüfus bugün Türkiye'nin her iline her bölgesine dağılmış durumdadır. Farklı bölgelere dağılmakta bir sakınca görmemektedirler. Bu da Türkiye'de Türklerle Kürtler arasında etnik bir problemin olmadığını gösterir. Kültürel bir bütünlük vardır. Dini birlik, bu bütünlüğe çok önemli bir destek vermektedir. Üstelik Kürtlerin hemen hepsi Türkler gibi Sünni'dir. Kürtlerin bir kısmının ana dili hem Kürtçe ve hem de Türkçe'dir. Çoğunlukla kırdaki yaşlı erkek ve kadınlar olmak üzere bir kısmının sadece Kürtçe iken batıdaki şehirlerde yaşayan bir kısmının da sadece Türkçe'dir. Her halukarda Türkiye'deki Kürtlerin ikinci milli dilinin Türkçe olduğunu söylemek yanlış olmaz. Daha bir çok kültürel unsur Türkiye'deki sosyal bütünleşmeye destek vermektedir. Türkiye bu unsurların rolünü iyi değerlendirip sosyal bütünleşmeyi devam ettirebilirse, gelecekte Kürt nüfusun yaşadığı diğer üç ülkede yaşayan Kürtlerden gelebilecek ayrılıkçı siyasi hareketlerin etkisini azaltması mümkündür.

İran'daki Kürtler, ülkenin kuzey batısında yaşarlar. Nüfusları yaklaşık 5 milyondur. Hemen hepsi sünnidir. Ayrılıkçı Kürtçü hareketler burada da söz konusudur. İran'ın devlet olarak en fazla problemlili olduğu etnik gurup Kürtlerdir. Bunları ülkenin resmi ideolojisine bağlayacak ne mezhepsel bağ, ne dil bağı ve ne de kültürel bağ vardır. Bu anlamda ülke birliğine İran'da yaşayan Azeri Türklerinden daha az bağlıdırlar.

Suriye’de yaşayan Kürt nüfus daha çok kuzey ve kuzey-doğu bölgesine toplanmıştır. Çevredeki etnik siyasi hareketler onları da etkilemektedir. Buna ilave olarak kendilerinin Sünni ve Suriye idaresinin Nusayri olması onların ülkeye olan bağıını zayıflatmaktadır.

Etnik mobilizasyonu en yüksek Kürt topluluk Irak’ta yaşamaktadır. Nüfus itibariyle hızlı bir artışa sahiptirler. Kırdan kente göç oldukça yüksektir. Bu iki olgu sayesinde Kürtler Irak’taki yaşama alanlarını her geçen gün biraz daha genişletmişlerdir. Son iki yüzyıla kadar Irak’ın sadece Dohuk ve Süleymaniye il merkezlerinde çoğunluk olan Kürtler bugün Erbil’de de hakim durumdadırlar. Buna Musul, Kerkük ve Selahaddin’i ilave etme gayreti söz konusudur.

Bugün itibariyle Dohuk’ta yaşayan Kürt nüfusun sayısı 745 bindir. Bu ildeki bütün nüfusu Kürtler oluşturmaktadır. Erbil’in merkez nüfusu 750 bin iken ilçe ve köyleri ile birlikte 1 milyon 118 bine ulaşır. Merkezdeki nüfusun 250 bini Türkmen ve geri kalanı Kürt’tür. Erbil 20. yüzyılın başına kadar Türkmenlerin çoğunlukta olduğu bir Irak Türk şehri idi. Kürtlerdeki yüksek nüfus artışı ve çevre Kürt ilçe ve köylerinden Erbil merkezine akan Kürt nüfus sayesinde Erbil’in demografik yapısı değişmiş ve son asırda bir Kürt şehri haline gelmiştir. Aslında bu ifade sadece nüfus itibariyle doğrudur. Şehrin mimari ve kültürel tarihi tamamen Türkmen eseridir. Irak’taki Kürtlerin çoğunlukta oldukları üçüncü ve son şehir Süleymaniye’dir. Buranın nüfusu toplam 1 milyon 419 bindir. Nüfusun hemen tamamı Kürt’tür. Bu üç ilde yaşayan Kürtlerin toplam nüfusu, yaklaşık 3.5 milyona denk düşer.²⁰ Irak’taki toplam 4.5 milyonluk Kürt nüfusun geriye kalan 1 milyonu Musul, Kerkük ve Selahattin illerine dağılmış durumdadır. Bu miktarın nüfusça en çok ve stratejik olarak en önemli kısmı ise, Kerkük’te yaşamaktadır. Burada yaklaşık 300 bin Kürt vardır. Bu sayı Saddam iktidarından sonra hızla yükselmeye başlamıştır. Baas iktidarının buraya getirdiği Arapları, Kürtler Saddam’dan sonraki süreçte silah zoruyla çıkarıp kendileri yerleşmektedir. Türkmenlerin ise silah gücü olmadığı için bu imkandan yoksun bulunmaktadır. Daha önce Saddam tarafından Araplara verilen evlerine geri gelip oturamamaktadırlar. Silahlı bir Kürt tanıdığı olan, onun yardımını alabiliyorsa ancak bu taktirde evine geri dönebilmektedir. Bu da oldukça nadir bir durumdur. Bu nedenle 2003’ten sonraki Saddam’sız Irak sürecinde Kerkük’te Kürt nüfus hızla artışa geçmiştir. Saddam sonrası Irak’ta, 2004’ün ortasına kadar geçen bir yıl içerisinde yaklaşık 100 bin Kürt, daha önce Arapların kullandığı metodun aynısını kullanarak Kerkük’e yerleşmiş bulunmaktadır. Bu durumun devam etmesi halinde yaklaşık yüz yıl önce Erbil’de yaşanan demografik dönüşümün Kerkük’te de yaşanması mukadderdir. Yani yakın bir zamanda nüfus itibariyle Kerkük de bir Kürt şehri haline dönüşebilecektir. Şu an itibariyle bu sürecin önünde hiçbir engel yoktur. Sadece süreç tamamlanmayı beklemektedir.

²⁰ <http://www.dunyaonline.com/67835.asp>

Iraktaki Müslüman Kürtlerin hemen hepsi sünnidir. Şii Kürtlerin oranı en fazla % 10 kadardır. Müslüman Kürtlerin yanı sıra zikredilmeye değer bir diğer gurup Yahudi Kürtlerdir. Nüfusları çok az olmakla beraber, stratejik öneme sahip bir guruptur. Bu gurup sayesinde İsrail Kürtlerle daha yakından ilgilenme gereği duymuştur. Hatta bu Yahudi Kürtlerin bir kısmı İsrail'e göçmüştür. Kalanlarında İsrail'le ilişkileri çeşitli şekillerde devam etmektedir. Irak'taki Kürt etnik gurubu ile ilgili ikinci önemli husus dil konusudur. Irak Kürtlerinin yarıya yakını Sorani lehçesini konuşurlar. Diğer yarısının hemen tamamı ise Bahdinan da denen Kırmanç Kürtçesini konuşurlar. Bu iki lehçenin bir birini anlaması hemen hemen imkansızdır. Irak'ta konuşulmasa da bir diğer Kürt lehçesi olarak geçen Zazaki ise tamamiyle farklı bir yapıya sahiptir. İran ve Suriye'deki Kürtçe lehçelerin bu ana guruplardan olmakla beraber birincide Farsça, ikincisinde de Arapça kelimelerin baskın olduğunu tahmin etmek yanlış olmayacaktır.

Kürtlerin hepsinde de aşiret yapısı oldukça güçlüdür. Bu durum beraberinde etnik özelliklerin toplumun kaderini belirlediği bir yapıyı getirmektedir. Özellikle Iraklı Kürtler arasında aşiret, tarikat ve siyasi örgütlenme oldukça fazladır. Hemen hepsinin siyasi bir rolü olmak üzere yaklaşık yüz farklı Kürt örgütü mevcuttur. En büyükleri KDP ve KYB olduğu için dışarıdan Kürtler bunlardan ibaretmiş gibi görünmektedir. Bu güçlerden birincinin elinde 60 bin, ikincinin elinde 40 bin civarı silahlı peşmerge bulunmaktadır.²¹ Irak'taki Kürtlerin Orta Doğu'ya yayılan etkisi daha çok bu silahlı güçleri sayesinde. Çünkü bu coğrafyada politika silahla yapılmaktadır. Irak Türkmenlerinin en büyük eksigi de budur.

Kürtlerin etnik yapısı ile ilgili önemli son konu, etnik olarak karışma meselesidir. Gerek coğrafyanın göç ve savaş yolu olması ve gerek dağlık olup sığınmaya elverişli olması gibi nedenlerden dolayı, farklı tarihlerde farklı etnik kökenden guruplar farklı nedenlerle bu coğrafyaya gelip kalmışlar ve zamanla Kürtlerle karışmışlardır. Arap, Fars ve Türkler bu karışımın en canlı örneklerini sunarlar. Daha önce Kürtleşen Türklerden bahsedilmişti. Burada ise kısaca Kürtleşen Seyit Araplardan bahsedilecektir. Türkiye'de Bitlis, Siirt, Van ve Mardin'de Kürtleşen Seyit Araplarla karşılaşmak çok normal bir durumdur. Özellikle bu illerde kendini Seyit olarak tanıtan oldukça fazla sayıda Kürde denk gelmek mümkündür. Ne kadarı için bu ifadenin doğru olduğunu ölçmek mümkün değildir. Bununla beraber söylene ve gelenek çok güçlü bir bilgi aktarım yoludur. Bu nedenle çoğunun doğru olduğunu tahmin etmek yanlış olmayacaktır. Bu durumda bu topluluklar aslında Kürt değil Arap'tırlar. Ne var ki zamanla Kürtleşmişlerdir. Bunların bir kısmı sadece Kürtçe'yi, bir kısmı da hem Kürtçe'yi ve hem de Arapça'yı bilmektedir. Bu topluluklarda dil ve kültür olarak bir Kürtleşme söz konusudur. Benzer bir örneğe Suriye'nin Kamışlı ilinde dek gelinir. Bu ilin nüfusu 400 bin civarındadır. Burada beş altı köy vardır ki, aynı akraba ve aşiret olup kendilerini Seyit olarak nitelerler. Bununla beraber Kürtçe,

²¹ <http://www.milliyet.com.tr/2003/07/13/yazar/cemal.html>

Arapça'nın yanı sıra anadil konumuna yükselmiştir. Aynı şekilde bunlar da etnik olarak Arap, ama dil ve kültür olarak Kürtleşmiş bir topluluktur. Bunların akrabaları ise Mardin'de yaşamaktadır. Dolayısıyla her dört ülkedeki Kürtler arasında da bu durum mevcuttur. Söz konusu durum ise, Kürt nüfusun daha dikkatli bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir. Özellikle etnik-demografik bir inceleme için bu durum daha fazla göz önünde bulundurulmalıdır.

Burada belirtilmesi gereken en önemli husus Kürt nüfusun yüksek bir etnik mobilizasyona sahip olduğudur. Bu mobilizasyon onların buldukları bölgede siyasi, ekonomik ve kültürel olarak en aktif gurup olmalarını sağlamaktadır. Özellikle Irak Kürtlerinde bu durum çok açıktır. Bu Kürtlerin etnik mobilizasyonunu belirleyen en önemli hususlar şunlardır: İlk olarak bu guruplar arasında İbni Haldun'un belirttiği 'asabiyet'e benzer bir dayanışma vardır. Kimlik ve benlik bilinci yüksektir. Hırslı ve mücadelecidirler. İstediklerini elde etmek için şiddete başvurmaktan çekinmezler. İkinci olarak beraber yaşadıkları diğer topluluğun dilini değil, kendi dillerini konuşma ısrarı gösterirler. Iraktaki Türkmenlerle Kürtler arasında bu noktada bariz bir fark vardır. Türkmenler, Kürtçe'yi de Arapça'yı da konuşmakta bir sakınca görmezler. Buna karşın Kürtler, bildikleri halde ne Arapça ve ne de Türkçe kullanmazlar. Israrla Kürtçe'yi kullanırlar. Son olarak ekonomik siyasi alanda oldukça hırslı ve mücadelecidirler. Bunun sonucu olarak siyasi yetki ve ekonomik güç elde etmenin yollarını ararlar. Kuzey Irak'ta bugün hem siyasi ve hem de ekonomik güç Kürtlerin eline geçmiştir. Bu durum Kürtlerdeki etnik mobilizasyonun sonucudur. Etnik mobilizasyon ise daha çok köy ve kır hayatının zorluklarıyla birleşen aşiret yapısının ve kan bağının getirdiği bir dinamizmdir. İşte bu dinamizmi Orta Doğu'da en yüksek seviyede Yahudilerde ve Kürtlerde görmek mümkündür. Etnik mobilizasyon düzenli devlet yapısı kurulduğu veya kent hayatı tesis edildiği zamandan itibaren azalmaya başlar ve zamanla da yok olur. İbni Haldun'un belirttiği gibi devlet asabiyet duyguları ile kurulur ama bunun külleri üzerine yükselir.²² Çünkü medeni hayat asabiyet kaldırmaz. Bunun tarihte en açık örneği Safevilerde görülmüştür.²³ Bugün Kürtlerin durumu da buna benzemektedir. Etnik mobilizasyon yüksek ama devlet ve medeniyet yok veya zayıftır. Siyasi amaçlara ulaşma sürecinde ve kent hayatına alışıldığı zaman, etnik mobilizasyon da tedricen yerini olgun kültürel ve medeni duygulara bırakacaktır. Irak Türkmenlerinin bugünkü durumu, bu toplumsal halin siyasi ve ekonomik gücünü yitirmiş daha da ileri bir aşamasıdır.

Pencabiler: Pencabiler, büyük kısmı Pakistan'da yaşayan bir etnik guruptur. 15 milyon kadarı da Hindistan'da yaşayan Pencabiler, % 60 oranla Pakistan'ın en kalabalık etnik gurubunu temsil ederler. Hepsi Müslüman ve Sünni, Hanefi'dir. Hint-İran dil gurubuna dahil olan Pencap dilini konuşurlar. Siyasi ve ekonomik rolleri Orta Doğu'dan daha çok Hindistan alt kıtası için geçerlidir.

²² Ümit Meriç Yazan, **Ahmet Cevdet Paşanın Toplum Ve Devlet Görüşü**, İnsan Yayınları, s.46

²³ Taha Akyol, **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, Milliyet Yayınları, İstanbul 1999 ss. 93-97

Peştular: 10 milyonu Afganistan'da ve 14 milyonu Pakistan'da yaşayan toplam 24 milyonluk bir etnik guruptur. Hepsi Müslüman ve Sünni'dir. Peştuların Afganistan'da yaşayanlarına Afganlı da denir. Afganistan'ın etnik omurgasını, bu toplum oluşturur. Afganistan'daki Peştu'lar Pakistan'dakilerle beraber Taliban yönetimini meydana getirmekle, Orta Doğu için önemli bir etnik gurup haline gelmişlerdir. Özellikle Afganistan Peştularında Kürt ve Yahudilere benzer bir şekilde etnik mobilizasyon yüksektir. Bu toplumsal olguya bakılarak şu tespitte bulunulabilir: Taliban yönetimi yıkılmış da olsa, Afganistan Peştuları gelecekte de önemli rol üslenmeye adaydırlar. Afganistan'da önemli ölçüde göçebe yaşayan Peştun nüfus mevcuttur. Peştuların toplumsal hayatına yön veren Dürraniler, Gilyezler gibi daha bir çok Peştu kabile vardır. Peştular Afganistan'ın en dinamik etnik gurubudur. Dilleri Farsça ile akraba ve bir doğu İran dili olan Peştuca'dır. Afganistan'da Farsça'nın yanı sıra ikinci resmi dildir. Peştuların hepsi Müslüman ve Sünni'dir.

Sindliler: Pakistan ve Hindistan'da yaşayan Sindliler daha çok Hindistanlı bir etnik gurup olarak bilinirler. Siyasi, ekonomik ve kültürel etkileri de daha çok bu coğrafya ile sınırlıdır. Sindce konuşurlar. Pakistan'daki toplam 15 milyon kadar Sindlinin % 93'ü Müslümandır. Bunların da hemen tamamı Sünni ve az bir kısmı ise İsmailidir.

Urduca Konuşan Halklar: Urduca konuşan halklar homojen bir etnik gurup değildir. Bir çok etnik gurubun bölgenin karmaşık etnik tarihi içerisinde karışımından meydana gelmiş bir halktır. Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'e yayılmış bir guruptur. Pakistan'daki nüfusları 9-10 milyon civarındadır. Urdu dili konuşurlar. Urduca Pakistan'da İngilizce'nin yanı sıra ikinci resmi dilidir. Pakistan'dakilerin yüzde 85'i ve diğer iki ülkedekilerin de benzer şekilde çoğu Müslüman ve Sünni'dir.

Jatlar: Pakistan ve Hindistan'da yaşayan bir etnik guruptur. Pakistan'da 9 milyon kadar jat vardır. Bundan daha fazlası Hindistan'da yaşar. Jatlar Hindistan çingenesi olarak da tanımlanır. Pakistan'dakilerin tamamına yakını Müslümandır. Orta Doğu'yu etkileyebilecek bir rolleri yoktur.

Beluçiler: İran, Afganistan, Pakistan ve Umman'a dağılmış etnik bir topluluktur. Bu ülkelerdeki toplam nüfusları 5 milyon civarındadır. 3.5 milyonluk nüfus ile en fazla yaşadıkları ülke Pakistan, ardından 1.5 milyon ile İran'dır. Afganistan ve Umman'daki Beluçi nüfusu bunlara göre çok daha azdır. Hepsi Müslüman ve İran'dakilerin dışındakiler Sünni'dir. Bir Farsça diyalektiği olan Beluçiceyi konuşurlar. Orta Doğu'nun kaderini etkileyecek nüfus ve etnik mobilizasyona sahip bir topluluk değildirler. Etkileri buldukları ülkelerle sınırlıdır.

Tacikler: Tacikler belli başlı üç ülkeye dağılmış ve yaklaşık olarak toplam 11.5 milyonluk bir etnik guruptur. Bu nüfusun 6 milyonluk en kalabalık bölümü Afganistan'da yaşamaktadır. Bunu 4.2 milyon ile Tacikistan ve 1.2 milyon ile Özbekistan takip etmektedir. Tacik milleti Tacikistan'da kendi ulus devletinin çatısı altında yaşamaktadır. Bu ülkedekinden daha fazla nüfus bulunmasına rağmen Afganistan'daki Tacikler sadece

Afganistan'ı meydana getiren en önemli ikinci etnik guruptan birisi konumundadır. Tacikler İranlılara yakın bir millettir. Dilleri bazı farklarla beraber Farsça'dır. Kültür olarak İran'la çok yakındırlar. Bununla beraber İran'ın aksine Tacikler'in tamamına yakını Sünni'dir. Şiilik sadece Afganistan'da İran sınırına yakın bölgelerde yaşayan Tacikler arasında yaygındır. Ortadoğu'daki önemleri daha çok Afganistan'daki rolleri ile sınırlıdır. Bütün Orta Doğu'yu etkileyecek derecede etnik mobilizasyon sahibi bir toplum oldukları söylenemez.

Hazaralar: Sadece Afganistan'da yaşayan 2.5 milyonluk etnik bir topluluktur. Orta Afganistan'da yaşarlar. Afganistan'ın tamamı Şii olan tek etnik gurubudur. Hazaralar Afganistan'ın etnik gurupları arasında hakkında en fazla kimlik tartışması bulunan halktır. Bazı kaynaklarda dillerinin Moğolca olduğu bildirilmektedir. Bazılarında Moğolca-Farsça karışımı bir dil olduğu iddia edilmektedir. Yine benzer şekilde Moğolların torunları oldukları ileri sürülmektedir. Hazara'ların kimlikleri ile ilgili buna benzer bir çok söylenti vardır.²⁴ Kimlikle ilgili ortalama doğru bilginin şu şekilde olması muhtemeldir: Tarihte Moğollarla ve Çağatay Türkleri ile ilgisi olan, dil ve kültür olarak bunlardan etkilenmiş günümüzün Afganistan'ının en büyük üçüncü etnik topluluğudur. Dilleri Afganistan Farsçasıdır. Türkçe ve Moğolca kelimeler belli oranda kullanılmaktadır. Bu oran şehirlerden Hazara köylerine gidildikçe artmaktadır. Türkiye'deki Hazara öğrenci ve göçmenler her yıl İstanbul'da Hazara günü tertip etmekte bu programda kendilerinin Türk olduklarını ısrarla dile getirmektedirler. Türkiye'den de Hazaralara siyasi ve kültürel yardım istemektedirler. Hazaralar Afganistan için önemli bir nüfus olmakla beraber, Şii olmaları nedeniyle çok zaman dışlanan ve yönetimden uzak tutulan bir grup olmuştur. Kültür ve dil itibarıyla İran etkisine açık bir topluluktur. Siyasi, ekonomik ve kültürel rol ve önemleri Afganistan'ın iç dengeleri ile sınırlıdır. Bütün Orta Doğu'yu etkileyebilecek bir nüfusa ve etnik mobilizasyona sahip değildirler.

Aymaklar: Afganistan'da yaşayan ve Türk asıllı oldukları ileri sürülen bir etnik topluluktur.²⁵ Nüfusları 250 bin kadardır. Afganistan'ın ancak % 1'ini meydana getirirler. Hepsi Müslüman'dır. Bununla beraber mezhepleri ve dilleri hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ülke içi rolleri bile sınırlı olan bu etnik gurubun Orta Doğu çapında her hangi bir etkinlikleri söz konusu değildir.

Yahudiler: Küçük topluluklar halinde de olsa Orta Doğu'nun hemen her ülkesinde yaşayan tek etnik guruptur. Bununla beraber Yahudi nüfusun düşük nüfus artış hızına bağlı olarak, yayılma hızı da çok düşüktür. Diğer yandan Yahudilerde göçe bağlı nüfus yayılma hızı çok yüksek seyretmiştir. 1918'e kadar Filistin'de sadece 24

²⁴ www.kultur.gov.tr/portal/kultur_tr.asp?belgeno=20051 - 65k,
www.otuken.net/arслан.bulut/Afganistanin-yarisi-Turk.html - 32k,
<http://www.zaman.com.tr/2001/12/29/yazarlar/fikretertan.htm>

²⁵ <http://hirc.parcabul.com/journal/article.asp?ID=42>

bin Yahudi varken bu tarihten hemen sonra 65 bine yükselmiş ve artarak bugünkü halini almıştır.²⁶ Dolayısıyla İsrail devleti göç şeklinde bir nüfus yayılması ile son bir asırda meydana getirilmiş siyasi yapılanmadır. Yahudilerin en fazla nüfusa sahip oldukları ülke de burasıdır. Nüfusun tamamına yakını Yeşil Hat içerisinde yaşar. Bu nüfus 5 milyon civarındadır. Bunun dışındaki bölgelerde kalan Yahudi nüfusu birkaç yüz bindir.²⁷ Bütün Orta Doğu'daki Yahudi nüfusunu 6 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüfusuyla Yahudiler, toplam Orta Doğu nüfusunun ancak % 1'e yakınıni teşkil ederler. Bununla beraber Yahudiler bütün dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da çok etkili bir siyasi ve ekonomik güce sahiptirler. İsrail sayesinde bu iki güce bir de askeri güç ilave edilebilir. Bu gücün altında yatan en önemli dinamik, toplumsal yapının yüksek demografik özellikleri ve etnik mobilizasyondur. Yahudilerde okuma yazma oranı çok yüksek ve eğitim çok kalitelidir. Medeni hayattaki ileri aşamaya rağmen, etnik özellikler hala ön planda tutulmakta ve kavim asabiyetinin sağladığı dinamizmden olabildiğince istifade edilmektedir. Yahudilerde asabiyet ile dini taassup kaynaşmış haldedir. Bu kaynaşma Yahudilerde gurup bilincini daha da yükseltmektedir. Yahudilere İsrailoğulları da denir. Asıl etnik isimleri budur. Sami ırkına mensupturlar. Dilleri İbranice'dir. İbranice bir asır öncesine kadar sadece hahamlar tarafından konuşulan bir dil iken bugün yeniden Yahudilerin ulusal dili olmuştur. Dinleri ise Musevilik de denen Yahudiliktir.

İsrail'deki Yahudilerin hepsi aynı etnik kökenden değildir. Özellikle Habeşistan Yahudileri, zenci Yahudiler olup, İsrail'de bile toplum tarafından kabullenilmemişlerdir. Bunlara benzer bir çok Yahudi topluluk mevcuttur. Kürt Yahudileri ve Çerkez Yahudileri bunlardandır. Bugün için bunların hepsini bir arada tutan, aktif halde ve her zaman yüz yüze oldukları İsrail karşıtı çatışmalardır. Bu çatışmaların durması halinde gelecekte söz konusu farklı Yahudi gurupları arasında toplumsal huzursuzluk çıkması muhtemeldir.

Bununla beraber uzun vadedeki toplumsal handikapları görülmezse, kısa ve orta vadede Yahudi toplumunun söz konusu yüksek okur-yazar oranı, eğitim kalitesi ve etnik mobilizasyonu ile Orta Doğu'nun geleceğinde de önemli bir etnik gurup olacağı kestirimi yapılabilir. Askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri Yahudi toplumunun bu rolü üslenmesine son derece elverişlidir. Bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da Yahudiler, Orta Doğu'ya kendi çıkarlarına hizmet etmek üzere, belli şekiller verme gayretinden vazgeçmeyeceklerdir.

Birazda yukarıdaki sebepten dolayı, Orta Doğu'da dışarıdan başlatılacak herhangi bir siyasi proje İsrail'den yani Yahudilerden tepki alabilecektir. Çünkü bu durum Yahudilerin Orta Doğu'daki kendi önceliğini, ikinci plana düşürebilecektir. Amerika'nın bugüne kadar Orta Doğu'daki amaçlarına İsrail üzerinden ulaşmaya çalışırken, bundan sonra vasıtasız bir şekilde bizzat kendisinin bu amaçları gerçekleştirmesi İsrail için önemli

²⁶ <http://www.dallog.com/buyutec/od.htm>

²⁷ <http://www.patikalar.net/filistincografi.htm>

bir stratejik mevzi kaybı olacaktır. Bunun sonucunda uzun vadede Amerika ve İsrail'in bu coğrafyada çıkar çatışmasına girdiklerine şahit olunabilir.

2.3.Etnik ve Demografik Yapıyı Gösteren Önemli Tablolar ve Yorumları

Önemine binaen Orta Doğu'nun nüfusça en büyük ve stratejik olarak en önemli etnik gruplarının nüfus dağılımını gösteren etnik yapı tablosu hazırlanıp (Tablo 1), yukarıda etnik yapıyı inceleyen metnin rakamsal bir ifadesi olarak buraya koyulmuştur. Buna ilave olarak, her ne kadar bu çalışma ülkeleri değil etnik grupları esas almakta ise de yine önemli bulunduğu için Afganistan'ın, Irak'ın ve bu ülkedeki Türkmenlerin nüfus dağılımını gösteren üç ayrı tabloya daha burada yer verilmiştir (Sırasıyla Tablo 2, 3 ve 4). Son üç tablo ile ilgili kısa da olsa her bir tablonun altına açıklama metni koymak gerekmiştir.

Tablo 1. (Orta Doğu'nun Etnik-Demografik Yapısı. 2004 tahmini değerler)²⁸

ÜLKELER		Türkiye	Mısır	İran	Irak	Arabistan	Suriye	Ürdün	Lübnan	
ÜLKE NÜFUSU		70 milyon	72 milyon	72 milyon	24 milyon	23 milyon	17 milyon	5.5 milyon	3.8 milyon	7.2
Şehirleşme Oranı		%65	%45	%50	%50	%77.5		%71.5		
Nüfus Artış Oranı		%1.5	%2	%2.5	%3	%3.9	%2,45	%3	%2	
ETNİK GURUPLAR.	Türkler	%80 56milyon		%30 21 milyon	%11 2.64milyon		%2 320 bin			
	Araplar		%91 63 milyon	%3 2.1 milyon	%68 14 milyon	%94 21.7m	%88 14 milyon	%98 5.3 milyon	%90 3.5 milyon	1.4
	Farslar			%50 36 milyon						
	Pencabiler									
	Peştular									
	Kürtler	%19 13.3milyon		%7 4.9 milyon	%17 4 milyon		%6 1 milyon			
	Beluçiler			%2 1.5 milyon						

²⁸ Tablo 1 hazırlanırken istifade edilen kaynaklar: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/eg.html>, www.angelfire.com/ok/Ozkaya/kimlikvesiyasiyapi.html, www.countrywatch.com/cw_country.asp?vCOUNTRY=1 - 94k, www.ansar.de, www.diplomatikgozlem.com, www.patikalar.net, www.stradigma.com, www.foreignpolicy.org.tr, www.deik.org.tr

Yahudiler										5.8
Berberiler		%0.5 350 bin								
Kıptiler		%7 5 milyon								
Ermeniler						%2.8 500 bin	%1 55 bin	%6 200 bin		
Diğer	%1	%1	%8	%3	%6	%1.2	%1	%4		

2.3.1 Afganistan

Tablo 2 (Afganistan'ın Demografik, Etnik ve Dini Yapısı ²⁹)						
Nüfus: 25 milyon (2004 tahmini), Nüfus Artış Hızı: %3						
Etnik Guruplar		%	Nüfus	Sünni	Şii	Dili
	Peştular	42%	10 milyon	100%		Peştuca
	Tacikler	24%	6 milyon	100%		Horasan Farsçası
	Hazaralar	19%	4.75 milyon		100%	Moğolca-Farsça
	Özbekler	8%	2 milyon	100%		Özbek Türkçesi
	Türkmenler	1%	250 bin	100%		Türkmen Türkçesi
	Beluçiler	1%	250 bin	100%		Beluci Farsçası
	Araplar	1%	250 bin	100%		Horasan Arapçası
	Aymaklar	1%	250 bin	100%		
	Diğer	%3				

²⁹ Tablo 2 hazırlanırken istifade edilen kaynaklar: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/eg.html>, www.angelfire.com/ok/Ozkaya/kimlikvesiyasiyapi.html , www.avsam.org/turkce/analizler/analizler/21_analiz.htm - 73k, www.countrywatch.com/cw_country.asp?vCOUNTRY=1 - 94k

Afganistan'ın en önemli etnik gurubu ülke nüfusunun % 42'si ile, aynı zamanda en kalabalık etnik grup olan Peştulardır. Bu gurubun nüfusu 10 milyondur. 14 milyon Peştu'nun da Afganistan'ın hemen yanı başındaki Pakistan'da yaşıyor olması, bu guruba ülke içinde daha da güçlü olma imkanı vermektedir. Ülkenin etnik omurgasını bunlar oluşturur. Afganlar denen etnik grup da bunlardır. Taliban rejimini tesis eden aynı şekilde ağırlıklı olarak Peştular olmuştur. Hepsi Müslüman ve Sünni'dir. Farsça'ya yakın bir dil olan Peştuca'yı konuşurlar. Ülkenin geleceğini de yine bu gurubun belirleyeceği öngörülebilir. Peştulardan sonra en kalabalık ikinci grup Taciklerdir. İran kültürüne yakın bir etnik guruptur. Afganistan'ın komşusu Tacikistan'da 4 milyon kadar Tacik'in yaşaması onları Afganistan'da daha da güçlü kılmaktadır. Bununla beraber Sünni oldukları için İran'a mesafelidirler. Türkiye açısından en önemli etnik gruplar ise Özbekler, Türkmenler, Aymaklar ve Hazaralardır. Bu dört etnik guruptan ilk ikisi Türk ve son ikisi de etnik ve kültürel olarak Türklüğe yakın guruplardır. Bunların Afganistan'daki toplam nüfusu % 29 ile 7 milyon 250 bine ulaşır. Bu rakam Türkiye için Afganistan'da söz sahibi olma noktasında önemli bir imkandır. Bu etnik kültürel yakınlığı zaafa uğratan tek, ama önemli bir husus Hazaraların Şii olmasıdır. Bu nedenle bu grup Türkiye'den daha çok İran'a yakındır. Afganistan'ın diğer önemli etnik gurupları Araplar ve Beluçilerdir. Araplar buraya Emeviler zamanında iskan edilmişlerdir. Peştularla beraber Taliban rejimini meydana getiren Afgan Arapları, kökten dinci gurupların da hamisi olarak gösterilmektedirler. El Kaide'nin de bu etnik guruba dayandığı iddia edilmektedir.

1.3.2. Irak

Tablo 3 (Irak'ın Etnik-Dini Demografik Yapısı. ³⁰) Ülke Nüfusu:24 milyon (2004 tahmini). Nüfus Artış Hızı:%2.7							
Etnik Guruplar		%	Rakamla	Sünni %	Sünni Rakamla	Şii %	Şii Rakamla
	Araplar	% 69	16.560.000	% 40	6.624.000	% 60	9.936.000
	Kürtler	% 19	4.560.000	% 90	4.104.000	% 10	456.000
	Türkmenler	% 11	2.640.000	% 60	1.584.000	% 40	1.056.000

³⁰ Tablo 3 hazırlanırken istifade edilen kaynaklar: Gamze Güngörmüş Kona (Der.), Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003 s.255

<http://arsiv.hurriyetim.com.tr/hur/turk/98/12/03/gundem/23gun.htm>

<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/eg.html>,

www.countrywatch.com/cw_country.asp?vCOUNTRY=1 - 94k

www.ansar.de , www.diplomatikgozlem.com,

www.turkmenfront.org ,

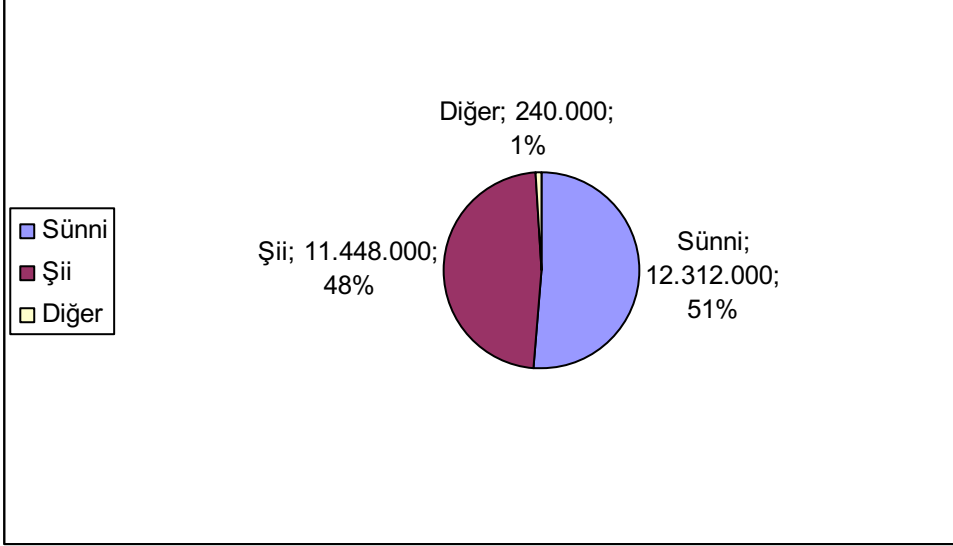
http://www.haberanaliz.com/israil_filistin_filistin.php

	Asuriler	% 0.5	120.000				
	Diğer	% 0.5	120.000				
	Sünni Toplam			% 51	12.312.000		
	Şii Toplam					% 48	11.448.000

Sünni 12.312.000

Şii 11.448.000

Diğer 240.000

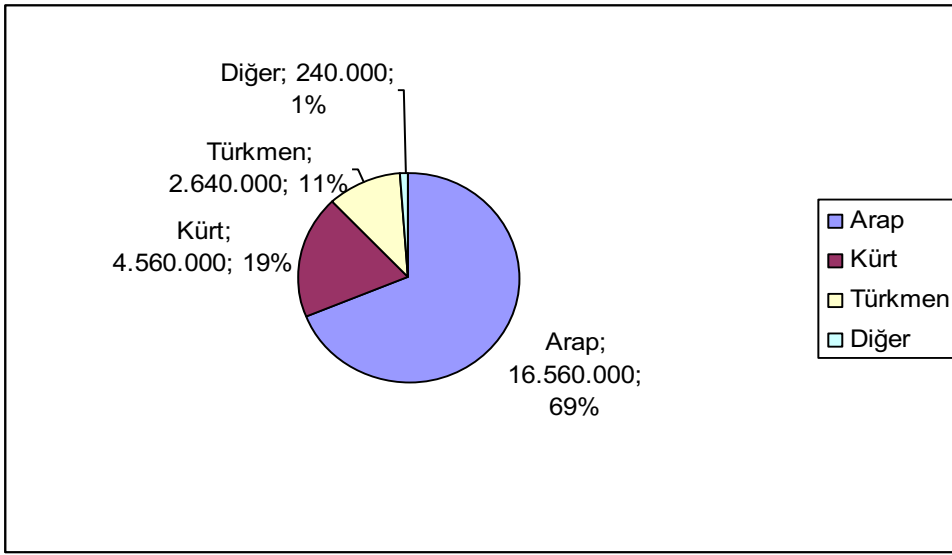

Arap 16.560.000

Kürt 4.560.000

Türkmen 2.640.000

Diğer 240.000

Irak'taki etnik gurupları da kapsayan açıklama yukarıda yapılmıştı. Bu nedenle burada bu bilgiler tekrar edilmeyecektir. Irak içindeki Sünni-Şii nüfus dengesi, Kürt ve Türkmen nüfusu konuları üzerinde durulacaktır.

Şii-Sünni Dengesi: Irak'ın dini yapısıyla ilgili en büyük yanlış Sünni-Şii nüfus dengesi hakkında yapılmaktadır. İnternette yapılacak basit bir araştırmada görülecektir ki, hemen bütün internet sayfaları Irak'ta Arapların nüfusunu % 65-70 ve 75 civarı verirken, sanki Arap nüfusun tamamı veya % 90 nispetinde tamamına yakını Şii imiş gibi Irak'taki Şii nüfus da genellikle % 65 ve Sünniler ise sadece % 35 gösterilmektedir. Oysa burada Arap Şiiilerin oranı bütün ülkeye teşmil edilerek, büyük bir hata yapılmaktadır. % 65'lik Şii rakamı abartılı bir şekilde de olsa bütün Irak nüfusu için değil, sadece Irak'taki Arap nüfusu için geçerli olabilir. Bunun da % 60 olması gerçeklere daha uygundur. Bu durumda yaklaşık 10 milyonluk Arap ve bir buçuk milyonluk da Arap olmayan Şii ile 11.448.000 binlik toplam Şii nüfusa karşılık, Arapların % 40'ı, Kürtlerin % 90'ı ve Türkmenlerin % 60'ı olmak üzere ülke genelinde toplam 12 milyon 312 binlik bir Sünni nüfus söz konusudur. Bu da oran olarak ülke genelinde % 51 Sünni'ye karşılık, % 48 Şii nüfus demektir. Zaten Irak'ta Sünni-Şii nüfus dağılımının hiç de yaygın haliyle bilindiği gibi % 65'e % 35 şeklinde Şiiiler lehine olmayıp, dengede olduğunu 2004 Mart'ında Iraklı Sünni alimler basın-yayın aracılığı ile kamuoyuna bildirme gereği hissetmişlerdir.

Irak'taki Kürtler: Irak'taki Kürtlerin nüfus yapısı ile ilgili yukarıda Kürt maddesinde yeterli bilgi verilmiştir. Burada tamamlayıcı başka birkaç hususa değinilecektir. Irak'taki toplam Kürt nüfusun 4 milyon 560 bin olduğunu tekrar edelim. Bu nüfusun artış hızı oldukça yüksektir. Kürt aileler genellikle 10-15 kişilik olmaktadır.³¹ Bu da genellikle sekiz, on çocuk demektir. Kürtler bu çok çocuklu, kalabalık aile yapısıyla Irak'ın

³¹ Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler", Stratejik Analiz, Nisan 2004 s.45

en fazla artan etnik gurubudur. Bunda sosyal sıkıntılar, kırsal ve tarım toplumu olma durumu, eğitim seviyesi ve Kürtlük asabiyet duygusu önemli birer etkidir. 1960'a kadar Türkmenlerden sonra Irak'taki üçüncü büyük etnik gurup olan Kürtler, yaklaşık son 50 yılda Araplardan sonra nüfusça en çok ikinci etnik gurup olma durumuna yükselmişlerdir. Bu durumda Kürtlerin yüksek nüfus artış hızının kadar, Türkmenlerin düşük nüfus artış hızının da rolü vardır. Bununla beraber Kürtler hızla şehirleşmektedirler. Yüzyıl başında sadece Dohuk'ta çoğunluk olan Kürtler bugün bu ile, Süleymaniye ve Erbil'i de ilave etmişlerdir. Bu ilerleyişe Kerkük'ü de katma çabası oldukça yüksek bir düzeyde devam etmektedir. 2004 yılına kadar Kürtler bu şehre 60-70 bin Kürdü yerleştirmiş bulunmaktadırlar.³² 2004 yılının ilk aylarında da 1500 kadar Kürt militanı KDP'nin Kerkük'e yerleştirdiği, Türkiye'de basına yansıyan haberlerdendir. Bu Kürtlere aylık 200 dolar maaşın bağlanacağı ve bu transferin devam edeceği de ayrıca belirtilmiştir. Bunun aylık 300 bin, yıllık da 3 milyon 600 bin dolarlık maliyeti vardır. Kürtler sadece Kerkük'te Kürt nüfusunu artırmak için bile bu kadar harcayabilmektedir. Anlaşılan odur ki, Kürtlerin bunun için paraları da hırsları da fazlasıyla mevcuttur. Kerkük'e transfer edilen silahlı militanların, Kerkük'ün Kürtleşmesinde önemli rolleri olacaktır. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, dışarıdan Kerkük merkeze gelen ve daha önce aynı yöntemle Türkmenlerin yerine gelmiş bulunan Arapların evine konacak olan Kürtler, bunu ancak silah gücü ile başarabilmektedirler. Daha önce Kerkük merkezde oturmayan, en fazla Kerkük köylerinde yaşayan Kürtler, silah gücüyle Arapları çıkarmakta ve aslında çoğu Türkmenlerin olan evlere yerleşmektedirler.

Irak'ta Kürtler çoğunluk olmadıkları yerlerde bile Kürtlük kabile asabiyetinin verdiği güçle Kürtçe konuşmaya devam etmekte ve aynı asabiyete sahip olmayan etnik gurupların da Kürtçe konuşmasına sebep olmaktadır. Bunun en önemli delili Erbil Türkmenleridir. 20 yaş altındaki Erbil Türkmenleri kendi mahallelerinde ve hatta kendi evlerinde bile Kürtçe konuşmaktadırlar. Daha yaşlı Türkmenler kendi aralarında Türkçe konuşurken, çocuklarıyla Soran Kürtçe'si konuşmaktadırlar. Bu durumda Türkmen çocuklarının Kürt okullarına gitmeleri ve Kürtçe eğitim almaları en önemli etkidir. Diğer yandan Türkçe eğitim veren Türkmen okullarında bile Kürtçe zorunlu dil okutulmaktadır. Bütün Irak'ta ise Üniversite eğitimi hem Arapça ve hem de Kürtçe'dir.³³ Araplar bile Kürtlerin çoğunluk oldukları ve hatta dengede oldukları bölgelerde Kürtçe'yi bilmekte ve çocuklarıyla Kürtçe konuşmaktadırlar. Kerkük, Süleymaniye ve Musul'un bazı yerlerinde durum böyledir. Kürtlerin artan nüfus hızı ile birlikte etnik mobilizasyonu, kültürel değerlerini yaşatma asabiyeti de hesaba katılınca Kuzey Irak'ta Kürtçe'nin en yaygın ve ortak dil olmaya gittiği öngörülebilir.

Irak'taki Türk Nüfus (Türkmenler):

³² Mustafa Kemal Yayçılı ile yapılan röportajdan, Stratejik Analiz, Nisan 2004, s.51

³³ Mazin Hasan, a.g.m, s.42

Tablo 4 (Irakta Türkmenlerin Meskun Bulunduğu Belli Başlı Bölgeler ve Türkmen Nüfus. 2004 tahmini değerler. ³⁴)								
	Musul (İl Merkezi, Bağlı İlçe ve Köyler)	Telafer (İlçe Merkezi)	Kerkük (İl Merkezi)	Erbil (İl Merkezi)	Diyala (Kifri, Karatepe, Mendili, Bedre, Hanekin.)	Bağdat (İl Merkezi)	Altınköprü, Mahmur, TazeHurmatu, TuzHurmatu, Tavuk, Karatepe ve diğer yerleşim bölgeleri.	Irak Genelinde Toplam Türkmen Nüfusu
Türkmenler	250.000	300.000	400.000	250.000	400.000	250.000	790.000	2.640.000
Bölgelerin Nüfusu	2.000.000	300.000	850.000	750.000	850.000	5.000.000		

Irak'ın demografik yapısı hakkında en önemli hatalardan biri de Türkmen nüfusu verilirken yapılmaktadır. Benzer bir şekilde yapılacak basit bir internet araştırmasında Irak'ta yaşayan Türkmenlerin nüfusunun son derece yanlış bir şekilde ya % 1.2 veya % 2-3 veya bazen de Asurilerle beraber yüzde 5 olarak verildiği görülecektir. Türkmenlerin nüfusunu Türkmen partilerinin kendi sayfalarından başka doğru veren hemen hiçbir kaynak yoktur. Bir kısmında ya tamamen yok sayılmışlar veya yukarıda bahsedildiği üzere 1.2, 2, 3, 5 gibi nispetlerle ifade edilmişlerdir.

Irak'ın toplam nüfusu 24 milyon kabul edilirse, % 1.2'lik nispet 288 bine, % 2'lik nispet 480 bine, % 5'lik nispet de 1 milyon 200 bine tekabül eder.

Oysa sadece Musul'un ilçesi Telafer'de 300 bin Türkmen yaşamaktadır. Erbil merkezde 250 bin, Diyala eyaletinde merkezde değil ama ilçe ve köylerinde 400 bin ve Kerkük merkezde 400 bin Türkmen yaşamaktadır.

³⁴ Tablo 4 oluşturulurken istifade edilen kaynaklar: www.2023.gen.tr/haziran04/9hicrankazanci.htm - 14k - 18 Haz 2004, www.kerkuk.net/haberdetay.asp?haberid=3635 - 41k, www.avsam.org/irak/analiz/3_analiz.htm - 11k, www.turkmens.com/Iraq.html - 10k, www.arastirma.org/index.php/article/view/410/1/33 - 49k, www.bilimarastirmavakfi.org/musulvekerkuk/musulkerkuk02.html - 58k, www.habernaliz.com/detay.php?detayid=896, www.iraqiturkman.org.tr/turkmen19.htm - 22k, www.tarihimi.tripod.com/Turkmenler.htm, http://www.avsam.org/irak/analiz/5_analiz.htm, <http://www.tanyeri.net/turku.htm>

Bu rakamların toplamı 1 milyon 350 bine tekabül eder. Sadece saydığımız bu belli başlı Türkmen nüfusları itibariyle bile yukarıda yaygın olarak verildiğini ifade ettiğimiz nispetlerin yanlışlığı ortaya çıkmış olur. Oysa bu merkezlere ilave olarak Musul'un merkezinde, değişik ilçe, kaza ve köylerinde bölünmüş olarak 250 bin, Bağdat merkezde 250 bin ve son olarak Altinköprü, Mahmur, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Tavuk, Karatepe gibi Kerkük ve Selahaddin'e bağlı değişik ilçe ve beldelerde dağınık bir şekilde toplam 790 bin Türkmen daha yaşamaktadır. Bunların hepsinin toplanması halinde Iraktaki toplam Türkmen nüfusunun 2 milyon 640 bine ulaştığı görülecektir. O halde medyada ve internet sayfalarında yaygın olarak verilen %1.2'lik oran, iyi veya kötü niyetle olsun, gerçeğe daha yakın olan %12 rakamının yanlış okunmuş hali iken, %2, 3, ve 5 oranları tamamen kötü niyet eseri ve maksatlardır. Bu araştırmada yapılan hesaplar Türkmenlerin nüfusunun Irak nüfusuna oranının % 11 olduğunu göstermiştir. Bazı Türkmen internet sayfalarında da % 12, 13 veya 15 gösterilmişse de kanaatimize göre en isabetli oran %11'dir.

Esasen Irak'taki Türkmenlerin nüfusu ne kadar olursa olsun, onların Irak devleti nezdindeki söz söyleme haklarını bu oran değil, Türkmenlerin teşkilatlanmış, güçlü bir toplum olma veya olmama durumları belirleyecektir. Eğer bugün % 11'lik nüfus dünya tarafından ve Irak hükümeti tarafından görmezlikten geliniyorsa, bu durumun altında başka nedenler aranmalıdır. Bu oyun, Türkmenlerin Irak'ta % 11 değil, % 20 ya da daha fazla bir nüfuslarının olması söz konusu olsa bile değişmeyeceği görülmektedir. Çünkü halihazırdaki Türkmen toplumu, bölgenin politik diliyle konuşabilecek bir dilden mahrumdur. Bu dil tam anlamıyla silah gücüdür. Kullanmak şart değildir, fakat mutlaka bulunması gerekir. Irak'ın iç dinamikleri bunu gerektirir. Diğer taraftan nüfus artış hızı gittikçe düşen ve diğer etnik gurupların artış hızı karşısında adeta eriyen bir toplumun nüfusu bugün için % 11 değil, % 20 de olsa sonuç itibariyle bu demografik durum potansiyeli gittikçe azalan bir değere işaret eder. Üçüncü olarak Türkmenler kavim ve milliyet asabiyetini yitirmiş, etnik mobilizasyonu olabildiğince düşük bir toplum haline gelmiştir. Bu durumda Türkmenlerin yüzyıllardır şehirde yaşayan medeni bir toplum olmalarının yanı sıra, son asırdaki sahipsizliği ve Irak hükümeti tarafından sindirilmişliği de büyük rol oynamıştır. O halde Türkmenlerin nüfusunun gerçeğin üstünde gösterilmeye değil, var olan Türkmen nüfusunun niteliğinin artırılmaya ihtiyacı vardır.

Bu nitelik artırma projesinin en başında Türkmenler arasında birlik oluşturma gelir. İkinci olarak da, acilen oluşturulacak bir silahlı Türkmen milis kuvveti gelir. Zira Irak'ta Türkmen inisiyatifi ancak bu yolla oluşturulabilir. Üçüncü olarak, Türkmenlerin ticarete alıştırlarak ekonomilerinin iyileştirilmesi gelir. Dördüncü olarak, ilk okuldan üniversiteye Türkçe eğitim imkanına kavuşma gelir. Beşinci olarak da, Türkmen eğitilmiş insanların Irak'ın yüksek kademelerinde görev almak suretiyle Türkmen toplumunun haklarını bizzat Türkmenlerin gözetmesini sağlamak gelir. Böylece Irak'taki Türkmen politikasının Türkiye'den destek ve yönlendirme ile yapılması zafiyeti giderilmiş olacaktır.

Türkmenler yukarıdaki imkanların yokluğunu bir arada yaşayan bu nedenle pasif bir toplum görünümündedir. Arapların çok olduğu bölgelerden Selahaddin ve Musul'da Araplardan ve özellikle Kürtlerin çok olduğu bölgelerden Erbil'de de Kürtlerden kokmakta ve çekinmektedirler. Ne Arapların ne de Kürtlerin düşmanca tavırları ve kışkırtılmış duygularından Türkmenleri koruyacak hiçbir kuvvet yoktur. Özellikle Kürtlerin çoğunluk ve KDP'nin hakim olduğu Erbil'de Türkmenler bu korku nedeniyle, en temel haklarından bile kendi rızalarıyla vazgeçmiş durumdadırlar. Bu haklardan bazıları, çocuğunu Türkmen okuluna göndermek ve nüfusa Türkmen olarak yazılmak başta gelmektedir. Bugün Türkmenler özellikle Erbil'de Kürt yetkililer nezdinde iş yaptıramamak korkusuyla, çocuklarını Kürtçe eğitim veren Kürt okuluna göndermek ve hatta çocuğunu nüfusa Kürt yazdırmak zorunda kalmaktadır. Bu şartlar altında yapılacak bir sayım Irak'taki Türkmen varlığının intiharı olacaktır. Çünkü ne Erbil'de ne Kerkük'te ve ne de civar ilçelerde Türkmenler Kürtlerin korkusundan kendilerini Türkmen olarak saydıramayacaklardır. Bunun sonucunda 2 milyon 640 binlik Türkmen nüfusu Telafer, Diyala, Bağdat, Musul ve Kerkük'teki Türkmenlerin bir kısmından ibaretmiş gibi görünecektir. Bu sayı da en fazla bir milyon olacaktır. Yani Irak nüfusunun yaklaşık olarak % 4'üne tekabül edecektir. Bu zamana kadar iddia edilen rakam bu sefer sayımla tescillenmiş olacaktır. Bu durumu engellemek için BM'ye veya ABD'ye güvenmek çok büyük bir hüsrana doğurabilecektir. En doğru ve en sağlam yol, Türkmenlerin silahlı bir kuvvet oluşturmak suretiyle bölgenin dilinden konuşmayı öğrenmesi, böylece muhtemel bir sayımda Türkmenlerin kendilerini Türkmen olarak yazdırmaları için cesaretlendirilmesi ve Türkiye'nin sayımda aktif olarak rol almasıdır.

Irak Türkmenleri şehirli, eğitilmiş ve medeni bir toplumdur. Silahlı mücadeleyi ve çatışmayı sevmeyen bir guruptur. Araplarla da Kürtlerle de iyi geçinmeyi esas alırlar. Her iki gurupla da sosyal ve kültürel ilişkileri gayet iyidir. Bununla beraber Türkmenlerin iyi niyeti ve medeniyeti, onların Irak'taki varlıklarını tehdit eden bir durum haline gelmiştir. Cebir ve şiddet gördükleri yerden taleplerini geri çeker hale gelmişlerdir. Saddam döneminde Kerkük'ün ismi El Tamim olarak değiştirilmiş ve bölgeye çok sayıda Arap yerleştirilmiştir. Bugün Türkmenler Kerkük'e geri dönmek için silahlı güce ihtiyaç duymakta, bu ise onlarda bulunmamaktadır. Bu durumda Kerkük'teki karmaşa ortamında buraya yerleşenler silah destekli Kürtler olmaktadır. Bu sürecin devam etmesi halinde yakın bir zamanda Kürtler Erbil'den sonra Kerkük'ü de Türkmenlerin elinden almış olacaklardır. Bunun sonucunda elden giden sadece Kerkük değil, bütün bir Irak Türkmen varlığı olacaktır. Çünkü bundan sonra Türkmenler sınırlı yetki ve topraklarla da olsa, Irak'ta federatif bir yapılanmaya gidemeyeceklerdir. Böyle bir talep olması halinde Türkmenlere Araplar ve özellikle Kürtler tarafından "çoğunluk olduğunuz yer neredir ki, size orayı verelimde burasının siyasi merkez olduğu ve diğer yerlerdeki Türkmenlerin toplumsal desteğiyle bir etnik eyalet olabilirsiniz" sorusu yöneltilecek ve böylece ileride muhtemel bir Türkmen siyasi yapılanmasının önü ebedi olarak kesilecektir. Bu nedenle Irak'ın 18 vilayetinden biri olarak

Kerkük'ün hakim Türkmen nüfusunun korunup geliştirilmesi, Irak'taki Türkmen varlığı için hayati bir öneme sahiptir.

3. Tarihi-Toplumsal Süreklilik İçerisinde Ortadoğu'da Sosyal Yapı

Yukarıda da ifade edildiği üzere Orta Doğu tarihten bugüne bir çok siyasi değişiklikler yaşamıştır. Bunlar beraberinde etnik, ekonomik, kültürel, entelektüel ve dini değişiklikleri getirmiştir. Bununla beraber toplumsal süreklilik hiç kopmamıştır. Yani halkın yaygın inançları, mitolojileri, hikayeleri, atasözleri, toplumsal tecrübeleri, adetleri, örfleri, pratikleri, kutlamaları, giyimleri ve benzeri özellikleri değişimle beraber dönüşerek toplumsal bir süreklilik halinde günümüze kadar gelmiştir. Bu itibarla Orta Doğu toplumları değişen, dönüşen ve en son olarak da devam eden bir toplumsal yapıya sahiptirler. Bu anlamda Orta Doğu toplumlarının ortak bir refleksi ve potansiyeli söz konusudur. Değişime açık, dönüşüme kabiliyetli ve devam etmeye azimlidirler. Bu toplumlar tarih öncesinden bugüne kadar, dışarıdan buraya gelen toplumları ve onların tecrübelerini de kendi toplumsal bünyelerine ilave ederek oldukça fazla sayıda farklı toplum, kültür ve siyasi yapıyı dönüştürmüş ve devam ettirmişlerdir. Latin-Roma, Rum-Bizans, Fars-Sasani, Arap-Emevi ve Abbasi, Türk-Selçuklu ve Osmanlı, Moğol-İlhanlı devirleri bunlardandır. Hepsinde de değişen oranlarda Orta Doğu'nun toplumsal yapısına alışma ve adapte olma söz konusudur. Özellikle Romalılardaki Helenleşme ve Moğol-İlhanlılardaki İslamlaşma ve Türkleşme bunun en bariz örneklerinden ikisidir. Bu itibarla Orta Doğu'da genel olarak toplumların karakterinin değişimci, dönüşümcü ve gelenekselci olduğu söylenebilir. Bu yapısıyla Orta Doğu, dünyanın en eski diğer iki kültür ve medeniyet merkezlerinden Çin ve Hindistan'dan daha dinamik bir toplumsal yapı ortaya koyar. Toplumsal hareketliliğin geçmişte olduğu gibi gelecekte de Çin ve Hindistan'da değil, Orta Doğu'da aktif olması ve yeni siyasi, ekonomik ve kültürel yapılar geliştirmesi beklenebilir.

3.1. Göçebe Hayat: Bedeviler, Türkmenler

Her toplum tipinde farklı otorite ve güç kaynakları ve bu güç kaynaklarından kaynaklanan farklı handikapları vardır. Mesela demokratik toplumlarda güçlü olmak çoğunluk olmaktan geçerken, otoriter toplumlarda güçlü olmak silah gücüne ve kaba kuvvete dayanır. Demokratik toplumlarda her vatandaşa seçme hakkının verilmesi, nasıl eğitimsiz ve yetersiz sosyal şartlara sahip kitlelere mesela gecekondulu sakinlerine iktidarı belirleme imkanı veriyorsa, otoriter toplumlarda da güç ve kuvvete sınırsız ihtiyaç toplumun güçlü, dinamik ve savaşçı ama eğitim düzeyi düşük, medeniyetçe geri kesimlerine saltanatı belirleme fırsatı sunmaktadır. Bu durum gelişmemiş demokratik toplumlarda rejimin gecekondulu krizi yaşamasına sebep olurken, otoriter toplumlarda rejimin göçebe savaşçı kabileler krizi yaşamasına meydan verir. Bu nedenle otoriter rejimlerde göçebe savaşçı kabileler çelişkili bir şekilde, hem otoriter rejimin güç ve meşruiyet kaynağı olurken hem de aynı savaşçı kabileler iktidarı ellerinde oyuncak haline getirip rejimi tehdit etmişlerdir. Göçebe savaşçı kabileler, tarihte

modern demokrasi öncesi toplumlar için böylesine çelişkili bir rolün aktörü olmuşlardır. Otoriter rejimlerin tipik örneklerinin sergilendiği Orta Doğu’da bu rolü en belirgin şekli ile Bedeviler ve Türkmenler üstlenmiştir.

2500 yıl önce develerin evcilleştirilip yük hayvanı olarak kullanılması, hayat alanının çöl ortalarına kadar genişlemesine vesile olmuştur. Buna yaklaşık aynı dönemlerde deve eyerinin icat edilmesi eklenince, göçebe kabileler savaşçı Bedeviler olarak gün yüzüne çıkmışlardır.³⁵ Kılıç kuvvetine ihtiyaç duyan sultanlar hemen her zaman bu Bedevilere başvurmak zorunda kalmışlardır. Sultanlara otoritelerini güçlendirmekte yardım eden Bedeviler daha sonra çıkarlarıyla çatışınca bu otoritelere karşı savaş açmaktan ve onları bir diğeriyle değiştirmekten çekinmemişlerdir. Böylece Bedeviler Orta Doğu’nun siyasi ve toplumsal tarihinde önemli bir yer işgal etmişlerdir. Bu etkinliğin altındaki asıl dinamik ise sahip olunan toplumsal dinamizm ve kabile asabiyetidir. Bu toplumsal potansiyel her ne kadar bedevi hayat geçmişe oranla epey azaldı ise de, hala devam etmekte olup, yerleşik toplumun karakterine nüfuz etmiştir. Bu nedenle Bedevilerin incelenmesi bize bugünkü Orta Doğu toplumlarının potansiyelini deşifre etme imkanı verebilecektir.

Bedevilerin toplumsal teşkilatlanmaları, toplumsal pratikleri ve toplumsal ahlak yapıları büyük oranda yaşadıkları tabii ortam tarafından belirlenmiştir. Bu belirlenme uzun zamanlarda o toplumun etnik özelliği haline gelmiştir. Kuşaktan kuşağa devam eden bir karakter olmuştur. Bedevilerin ahlaki yapısına bakılacak olursa örneğin “Devecilerde görülen cesaret ve kişisel özgürlük düşkünlüğü, az miktarda olan yağmur ve otlak alanlarından yararlanabilmek için kışın geniş alanlara dağılmalarından kaynaklanmaktadır. Mesela günümüzün El-Murrah Bedevileri, kışın otlak alanı aramak için 1900 km kadar yol kat ederler. Bu kuru ülkenin insanları her zaman kendi başlarına hareket etmek uzun yolculuklarda karşılaşılabilecekleri beklenmeyen olaylara, düşmanlara ve bazen de silahlı saldırılara hazırlıklı olmak zorunda kalmışlardır. Kuralları uygulayan bir polis örgütünün bulunmadığı ve saygınlık duyulmanın tek garantisinin kişisel ün olduğu belirsizliklerle dolu bir dünyada; dürüstlük, şeref, oto kontrol ve arabuluculuk her zaman için ihtiyaç duyulan değerler olmuştur. Aşkta ve savaşta cesaret ile şiddete başvurmaya hazırlıklı olmak da önemlidir; çünkü rekabet dolu bir dünyada arabuluculuk ve dürüstlük erkek kuvvetinin yerini alamaz. Cömertlik ve yardımseverlik de bu katı ve belirsiz ortamda saygın niteliklerdir; zira bir gün zengin olan başka bir gün fakirleşebilir. Benzer şekilde, kişinin dostlarını, düşmanlarını ve yabancıları dikkatlice gözlemleyebilme yeteneği onların ilerideki davranışları ve onlarla kurulabilecek ilişkiler hakkında kişiye ipuçları sağlar.”³⁶

Bedeviler için sosyal hayatın belirlenmişlikleri oldukça azdır. Kurumsallaşma yoktur. Sosyal hiyerarşiden bahsetmek mümkün değildir. Ekonomik üretim ve ürünün dağıtımı için karmaşık bir ekonomik sistem kurulmuş değildir. Çok zaman alış verişler takas ile yapılır. Bedeviler paranın belirlenmişliğinden bile

³⁵ Charles Lindholm, **İslam Toplumlarında Gelenek ve Değişim**, (Çev.Nihal Çelik, Nurgül Durmuş, Şafak Sakarya), Elips Yayınları, Ankara 2004. s.37

³⁶ Charles Lindholm, a.g.e, s.38

uzaktırlar. Bu ortamda özgürlük ve eşitlik gibi değerler toplumsal boyut kazanmıştır. “Bugün bile Bedeviler, son derece zengin ve güçlü Suudi Arabistan kralına, kendileriyle eşitmiş gibi saygı tabiri kullanmadan hitap ederler.”³⁷

Çöl ortamında hayat oldukça zordur. Bu nedenle çöl bütün bedevi kabileler için ortak yaşama alanı ve aynı zamanda kendisiyle mücadele edilmesi gereken ortak düşmandır. Bu nedenle bedeviler arasında ortak düşmana karşı kendi aralarında birleşme, yardımlaşma, arabuluculuk, dürüstlük, mertlik, hoşgörülü olma, misafirperverlik oldukça gelişmiştir. Dürüstlük bedevi kabileler arasında o derece ileridir ki, yapılan anlaşmanın bozulması, kabile için bir utanç vesilesi ve ayıp sayılır. “Kabile şairleri yaptıkları anlaşmaları bozmamakla ve karşı tarafa haksızlık etmemekle, yani vefakarlıkla övünmüşlerdir. Zaten yapılan anlaşmayı bozmak savaş sebebi sayılırdı. Arap Edebiyatı Tarihinde Besus ismiyle bilinen meşhur savaşın çıkış sebebi de budur.”³⁸

Daha önce de belirtildiği üzere Bedevilerde hemen her göçebe toplumda olduğu gibi asabiyet de diyebileceğimiz etnik duygular çok güçlüdür. Bu durum Arap etnik kimliğini yakın zamana kadar sadece Bedevilerin sahiplenmesinde de görülebilir.³⁹ Bedevilerin sahiplenip devam ettirdiği etnik bilgi ve özellikler daha sonra bütün Arap gurupları tarafından benimsenir olmuştur. Bedevilerin yerleşik Araplar üzerindeki bu baskın karakteri başka bir çok hususta da görülebilir. Bu durum Bedevilerin etnik özelliklerini ortaya çıkarmanın Arapların etnik özelliklerini anlamada bir anahtar rolü görebileceği şeklinde yorumlanabilir. Bu nedenle Ortadoğu’da en yaygın göçebe toplum olan Bedevilerin etnik, sosyal özelliklerinin araştırılması bu coğrafyanın siyasi, ekonomik ve kültürel yapısını anlayıp geleceği hakkında kestirimde bulunma adına büyük bir önem arz eder.

Yakın tarihe kadar Orta Doğu’nun ikinci en büyük göçebe toplumu halihazırda Araplardan sonra bu coğrafyanın ikinci en büyük nüfusa sahip toplumu olan Türklerin göçebeleri olarak tanımlanabilecek Türkmenler idi. Bu gün itibariyle Türk göçebeleri olan Türkmenler, Arap göçebeleri Bedevilerden çok daha az oranda bu hayat şeklini yürütmektedirler. Çoğunluk itibariyle yerleşik hayata geçmiş durumdadırlar. Bununla beraber yaylacılık yoluyla da olsa kısmi bir göçebelik devam ediyor denebilir. Osmanlı Devletinin iskan politikası sayesinde Türkmenler bugün yerleşik veya yarı yerleşik bir toplum olmuşlardır. Burada asıl önemli olan husus Araplar da Bedevilere benzer şekilde, Türklerde de Türkmenler kendi toplumlarının etnik özelliklerini daha belirgin şekilde taşıyan kesim olduğunun bilinmesidir. Bu nedenle Türkmenlerin etnik

³⁷ Charles Lindholm, a.g.e, s.39

³⁸ <http://www.academical.org/dergi/MAKALE/11sayi/BakirciAraplardaKabileyYapisi.doc>

³⁹ Charles Lindholm, a.g.e, s.40

özelliklerini araştırıp ortaya koymak, Türklerin potansiyel etnik özelliklerine, etnik kabiliyetlerinin sınırlarına ulaşmayı sağlayacaktır.

Bedevilerde binek hayvanı deve iken, Türkmenlerde attır. Birincide müstakil hayat alanı çöldeki vahalar iken, ikincide yaylalar ve bozkırlardır. Türkmenler oba ve oymaklar şeklinde kümelenirler. Yurt denen kıl çadırlarda yaşarlar. Çölün Bedevilere verdiği sosyal ahlak ve toplumsal bireysel psikoloji benzer bir şekilde Türkmenlerde de tezahür etmiştir. Doğruluk, cömertlik, vefalılık, misafirperverlik, mertlik, savaşçılık bunlarda da belirgin ortak özelliklerdir.

Türk tarihi özellikle devlet kurup, devlet yıkma noktasında bir Türkmen tarihidir. Bedevilerin Arap siyasi yapısında aldığı rolden çok daha fazlasını Türkmenler, Türk siyasi hayatında üslenmişlerdir. Devleti Türkmenler kurar, şehirli Türkler de ekonomik ve kültürel hayatı imar ederlerdi. Zamanla devlet Türkmenlerin asgari taleplerine cevap veremeyecek derecede zaafa uğrayınca, bizzat Türkmenler bu devleti yıkar yenisini kurarlardı. Diğer bir çok örnek gibi Büyük Selçuklu da, Anadolu Selçukluları da böyle yıkılmışlardır.⁴⁰

Son iki asra kadar Türklerde etnik özellikleri daha çok Türkmenler benimsemekte ve canlı tutmakta idiler. Türkmenler kendilerini ‘Türk’ olarak tanımlamakta ve Türk kültürünü daha çok bunlar yaşamakta idi. Şehirli Türklerin bizzat ‘Türk’ diyerek küçümsediği ve dışladığı bu topluluğun etnik özellikleri ve kültürel zenginlikleri son iki asırda bütün Türk toplumunca benimsenir olmuştur. Bunda Türkmenlerin yerleşik hayata geçip şehirli ve köylü Türklerle karışmasının yanı sıra, ulusal özelliklerin bütün dünyada önem kazanması da belirleyici olmuştur. Sonuç olarak Türklerde yerleşik hayatı yaygınlaştırmakla, Arapların aksine göçebe alt kültürlerinin etnik ve sosyal özellikleri genel Türk toplumsal ve kültürel üst yapısı olan ulusal yapı ile kaynaştırılmıştır denebilir. Bu durum Türk toplumunun ulusal özelliklerini daha aktif ve dinamik kılmıştır. Ulusal yapıya ulaşmış olmanın verdiği olgunluğa etnik mobilizasyonu ve asabiyet duygusunu ilave etmiştir. Bu ise kısa ve orta vadede Türklerin Orta Doğu’da diğer milletlere üstün bir toplumsal dinamizm göstermelerine kaynaklık edebilecektir. En nihayetinde Orta Doğu’nun şekillenmesinde Türkler ileri ve dinamik toplumsal yapısı ile şekillendirici bir toplum olabileceklerdir.

4. Orta Doğu’da Aile, Akrabalık Yapısı ve Kadının Yeri

Orta Doğu’nun hemen her yerinde aile merkezi, büyük aile şeklindedir. Büyük şehirlerde gerçek anlamda şehirleşmiş, iki üç kuşaktır şehirde yaşayan toplum dışında kalan ve kırdan kente henüz göçmüş olanlar da dahil çoğunluk için bu durum geçerlidir. Geleneksel merkezi aile yapısı gereği ailenin lideri daima yaşlı insanlar olur. Gençlere hemen hiçbir zaman aile reisi olma fırsatı düşmez. Bu durum Orta Doğulu toplumların değişime biraz

⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak, **Babailer İsyanı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 1996 ss.55-62

daha ihtiyatla yaklaşmalarını gerektirir. Çünkü yaşlı insanların öncülük ettiği toplumsal yapılar, değişim riskini gençler kadar alamazlar.

Bunun karşısında hemen bütün Orta Doğu'da nüfus artış hızının yüksek ve genç nüfusun fazla olması da çelişkili bir şekilde değişime uygun bir demografik yapıya işaret eder. Bu ikinci durum birinci durumla karşılıklı bir birlerini dengeleme eğilimi içindedirler.

Orta Doğu'da akrabalık yapısı erkek merkezlidir. Anne toplum içinde çok büyük bir saygı görmekle beraber soyu devam ettirme noktasında işlevsizdir. Soyu devam ettiren erkek yani babadır. Dolayısıyla Orta Doğu hemen bütünüyle (Berberilerden Tuaregler hariç)⁴¹ babasoylu toplumlar bütünüdür. Kadın soyun devamı hususunda dışarıda kalır. Bir bakıma etkisiz elamandır. Bu eşitsiz duruma amca kızıyla evlenmeyi yaygınlaştırarak bir çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Orta Doğulu toplumların babasoylu olması onların geleneksel yapısını pekiştirmiş ve toplumsal olarak statükonun devamından yana tavır koyabilen bir karakter kazandırmıştır. Çünkü erkek gelenek ve kurulu düzene kadından daha fazla sahip çıkar. Dolayısıyla babasoyluluk Orta Doğu'nun gelenekselliğini ve muhafazakar yapısını daha da pekiştirmiştir denebilir.

Kadının toplum içindeki durumu bakımından Orta Doğu inançlarının aksine belki Hindistan'dan sonra dünyanın en geri coğrafyalarından biridir. İslam inanç esaslarının kadına tanıdığı geniş haklara rağmen tarih içerisinde Orta Doğu geleneğin ağır basıp, kadının toplum içinde etkisiz bir konuma düşürüldüğü bir toplumsal yapı örneği sunmuştur.

Etnik özelliklere ve kimlikle ilgili bilgi ve motiflere göçebe kabileler daha fazla önem vermelerine rağmen, çelişkili bir şekilde Orta Doğu'nun göçebe toplulukları yerleşik olanlara nazaran kadına daha fazla hak, özgürlük ve toplumsal rol vermişlerdir. Bu durum Bedevilerde ve Türkmenlerde çok açık bir şekilde gözlemlenebilir. Dolayısıyla Orta Doğu'da Bedevilerin ve Türkmenlerin yerleşik hayata geçmesi tedricen o toplum içinde kadının önemini de artırmıştır. Araplara nazaran daha fazla oranda göçebesini yerleşik hayata geçiren Türklerde kadının toplumsal rolü daha yüksektir. Diğer iyileştirici gelişmelerin yanı sıra, orta ve uzun vadede hala göçebe yaşayan Bedevilerin yerleşik hayata geçmesinin Arap toplumunda kadının önemini artıracığı kestirimi yapılabilir. Son tahlilde göçebelerin Orta Doğu'da kadının toplumsal konumunu iyileştiren bir iç dinamik oldukları söylenebilir.

Orta Doğu'da kadının toplumsal konumunu değiştiren ve bazen yükselten en önemli dış etki ise endüstrileşmedir. Endüstrileşme toplum üzerindeki dönüştürme rolünü Orta Doğu ülkelerinden ilk kez Mehmet Ali Paşa yönetimindeki Mısır'da göstermiştir. Endüstrileşme Mısır'da bu rolü oynamak için uygun bir toplumsal zemin de bulmuştur. Çünkü daha önce de ifade edildiği üzere, Orta Doğu'nun göçebe toplumlarından

⁴¹ Charles Lindholm, a.g.e, s.80

Bedeviler ve Türkmenlerde kadının toplumsal konumu, yerleşik Orta Doğu toplumuna göre çok daha iyiydi. Mehmet Ali Paşa ise Mısır'da Bedevileri iskan etmek için özel bir çaba sarfetmiş ve diğer Arap ülkelerinden farklı olarak burada Bedeviler kısmen de olsa iskan edilebilmişti.⁴² Bu politikanın Mısırda kadının toplumsal konumunu yükselten bir sosyal sonucu olmuştur. Bu da en nihayetinde endüstrileşmenin Mısır'da kadının toplumsal konumunu değiştirmesi için uygun bir sosyal zemin hazırlamıştır. Endüstrileşmenin toplumu dönüştürme ve özellikle kadının toplum içindeki konumunu yükseltme rolü Mısır'dan hemen sonra Osmanlı Devletinde görülür.

Gerek Mısır'da gerek Osmanlı Devletinde kadınlar önce evlerdeki tezgahlarda çalışmıştır. Daha sonra tedricen evden dışarı çıktılar. Kadının bu anlamda evden uzaklaşması Orta Doğu'da ilk kez yaşanan bir olaydır. Bu durumu Orta Doğu'ya gelen Avrupalı emperyalist askeri güçler desteklemiştir. Bu son unsur Orta Doğu'da kadının toplum içindeki konumunu değişime zorlayan ikinci harici etki olmuştur. Özellikle Mısır'da bu durum çok açık görülmüştür. Mısır merkezli Orta Doğu'da kadının konumunu inceleyen çalışmasında Nada Tomiche durumu şöyle özetler: “Hıristiyan-Avrupa Medeniyetinin İslam dünyasına zorla girişi onun dengesini alt-üst etti. Yüzyıllardır kendi içine çekilen Arap toplumu, yeni medeniyet şekillerinin kabulü ve güven tazeleyen bir geleneğe bağlılık arasında gidip geldi.”⁴³ Orta Doğu tarih boyunca yaşadığı zorunlu kültür değişimleri deneyimini Mısır'dan sonra bölgenin diğer ülkelerinde de sürdürmek durumunda kalmıştır. Bu ‘gidip-gelme’ler Orta Doğu için hemen her devirde ve toplumun hemen bütün katmanlarında geleneği zorlayan bir gelenek haline gelmiştir. Kadın bu zorunlu değişimin en ilk ve en önemli nesnesi olmuştur. Bugünden görüldüğü kadarıyla BOP'ta da toplumsal değişimin en önemli unsuru yine kadın olacaktır.

Orta Doğu'nun toplumsal zihniyet dünyasında kadının yeri çok özel ve mahremdir. O tamamen ait olduğu çevrenin yani ailenin ve en fazla akrabasının insanıdır. Bunun dışına çıkması, geleneklerle ve ataerkil otoriter aile yapısıyla kısıtlanmış hatta yasaklanmıştır. Kadın bu küçük dünya içinde, son derece kısıtlı bir hareket alanına sahiptir. Kadın kocasını ismiyle anamaz, kocası karısını isim vererek anlatamaz.⁴⁴ Bu durum Orta Doğu toplumlarının edebiyatına ve sanat anlayışına kadar nüfuz etmiştir. O kadar ki, edebiyatın hemen bütün türlerinde ama özellikle şiirde aşık bir kişi aşkını anlatırken maşuktan bahsetmek onu tasvir etmek gerekince, aşık olduğu kadını erkek şeklinde ifade eder. Çünkü o kadındır ve şiir gibi kamuya mal olan bir edebi metinde teşhir edilemeyecek kadar özel ve mahremdir. Bu durum çok kere (bazı gerçek vakalar istisna) oğlancılık şeklinde yorumlanmıştır. Oysa bu durum Orta Doğu toplumlarının temel bir özelliğinin edebiyata yansımasıdır.

⁴² Noda Tomiche, “19.yy'ın İlk Yarısında Mısır'da Kadının Durumu”, **Ortadoğu'da Modernleşme**, Ed. William R. Polk, Richard L. Chambers, İnsan Yayınları, İstanbul 1995 s.241

⁴³ Noda Tomiche, a.g.m, s.240

⁴⁴ Charles Lindholm, a.g.e, s.271-279

Mesela şiirde içki ve meyhane de benzer bir yanlış anlamaya meydan verir. Orta Doğulu şair bu coğrafyanın toplumsal zihniyetinin bir parçası olduğu için şiirinde işleyeceği bir hatanın, bir günahın itirafını veya bir başkasının kötü fiilini hicvetmeyi bile kendince açık yürekli, içtenlikli ve namuslu bir günahla anlatır. İçki ve meyhane Orta Doğu'nun edebiyat kültüründe bu değerleri temsil eder. Çünkü içkide riya yoktur. Neyse odur. Günah olduğu gibi meydandadır. Oysa diğer günahlarda böyle değildir. Onlar çok kolay bir şekilde saklanabilir. İçkinin saklanması mümkün olmadığı için 'riyasız, açık yürekli ve namuslu' bir günahdır. Bu nedenle Orta Doğu edebiyat tarihinin büyük şairlerinden Ömer Hayyam: "Eğer bütün günahlar içki gibi sarhoş etse idi, sokakta sendelemen yürüyen insan görmek mümkün olmazdı" der. Bu nedenle Orta Doğulu şair çeşitli vesilelerle sembol olarak kendine 'namuslu' bir günah olan içkiyi seçer. Haddizatında bu durum Orta Doğu toplumsal zihniyetinin edebiyattaki bir tür yansımasıdır. Kadın da bu nedenle Orta Doğu'da son derece mahrem ve özel bir alana aittir. Bu alan ailedir. Bunun bir yansıması olarak Orta Doğu eğlence kültüründe sahnede kadın oynatma zevki, ilk olarak erkeklerin kadın kılığına girerek sahnede oynamaları ile tatmin edilmiştir. Çünkü kadının bu zevki tatmin için kullanılmasının onun mahremliğine ve toplumsal konumuna hanel getireceği düşünülmüştür. Orta Doğu'da kadın bu denli mahremdir. Dolayısıyla bu coğrafyanın toplumlarının dünyanın diğer toplumlarından en önemli farkı, aileden yani kadından kaynaklanır. Bu durum ise Orta Doğu'yu şekillendirmeye çalışan güçlerin kadını değiştirmeye çalışmalarına sebep olmuştur. Geçmişte endüstrileşme ve kısmen de eğitim alma yoluyla bu gerçekleştirilirken, günümüzde basın, yayın, enformasyon, iş hayatına katkı, eğitim düzeyini yükseltme, kadın hakları ve benzeri konular vesile kılınarak Orta Doğu'nun toplumsal dönüşümünde kilit bir rolü bulunan kadın, mahrem ve özel alanından çekilip alınmaktadır. Bunun sonucunda toplum, kendi kültürü ile evrensel kültür veya moda toplum tarzı arasında bir denge tutturabilmenin mücadelesini vermek zorunda kalabilmektedir. Büyük Orta Doğu Projesi'nin kadına özel bir yer ayırarak olması bu coğrafyada benzer bir toplumsal 'gidip-gelme'nin yaşanmasına daha sebep olacak gibi görünmektedir.

Sonuç Yerine: Orta Doğu'nun Etnik-Sosyal Yapısı Bakımından BOP'nin Anlamı ve Uygulanabilirliği

Orta Doğu gerek siyasi, gerek ekonomik ve gerek kültürel coğrafyası itibariyle dünya küresinin kalbidir. Bugün itibariyle dünya petrol rezervlerinin % 60'ının bu bölgede toplanmış olması Orta Doğu'yu tarihte ilk kez önemli kılmış değildir. Sadece var olan önemini biraz daha artırmıştır. Bunun dışında siyasi ve kültürel önem ve dinamizmi tarihtekine yakın bir düzeyde bugün de devam etmektedir.

Dünyaya yön vermek isteyen güçler için Orta Doğu'ya hakim olmak zararına- karlı bir amaçtır. Bu gerçek tarih boyunca hep aynı olmuştur. Ne Büyük İskender'in, ne Roma'nın, ne Perslerin, ne Bizans'ın ve ne de Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin bu bölgeyi elde tutma uğruna harcadıkları, Orta Doğu'nun onlara kazandırdığından daha azdır. Tarihte saydığımız ve saymadığımız bütün güçler Orta Doğu'yu elde etmekten ekonomik anlamda zarar etmişlerdir. Buna rağmen hepsi de bu bölgeyi zararına elde tutmaya çalışmışlardır. Çünkü süper güçlerin,

ekonomik kar hesabıyla sınırlandırılmayacak stratejik dünya hakimiyeti ideali bunu gerekli kılmıştır. Bugün Amerika'nın durumu da tarihtekilerden farklı değildir.

Amerika'nın ne Irak ne Afganistan ve ne de Ortadoğu çevresindeki diğer askeri operasyonları ekonomik anlamda karlıdır.⁴⁵ Bununla beraber Amerika tıpkı tarihte diğer süper güçlerin yaptığı gibi zararına da olsa kendince Orta Doğu'ya hakim olma zorunluluğunun gereğini yapmıştır.

Bununla beraber bir etnik topluluğu yandaş edinmekle bir ülkeye hakim olmak farklı şeyler olduğu gibi, bir ülkeye girmekle bütün bölgede tutunabilmek tamamen farklı şeylerdir. Amerika Orta Doğu'da önce Afganistan'a sonra da Irak'a askeri olarak girmeyi başarmış ama siyasi olarak bile henüz tam olarak tutunabilmiş değildir. Bütün bir bölgede hakimiyet kurması ise çok farklı bir yöntem benimsemesi gerektiğini göstermektedir. Irak operasyonu sonrası itibariyle bu yöntemin ismi Büyük Orta Doğu Projesi olarak belirmiştir. Aslında önemli olan bu isim değil niyettir. Amerika bir şekilde Orta Doğu'da stratejik çıkarlarını karşılamaz hale gelen ve antitezini üretmeye başlayan⁴⁶ bölge politikasını yenilemek suretiyle Orta Doğu'da kendi hakimiyetinde yeni bir başlangıç yapmak istemektedir. Zira dünya üzerindeki Amerikan hakimiyetinin ömrü, tarihte diğer süper güçlerde olduğu gibi Amerika için de ancak Orta Doğu'da hakimiyet kurmak ve bu hakimiyetin ömrünü olabildiğince uzatmakla mümkün görünmektedir. Amerika Orta Doğu hakimiyetini dolayısıyla dünya hakimiyetinin ömrünü bugün itibariyle Büyük Orta Doğu Projesi (BOP) ile uzatmaya çalışmaktadır. Bu isim değişebilir ama amaç ve niyet hep aynı kalacaktır.

BOP, temelde iktisadi refahı yükseltmek suretiyle kısa vadede ekonomik sorunlara, orta vadede siyasi sorunlara ve uzun vade de etnik sorunlara çözüm getirebilmeyi uman, bu sayede Orta Doğu'da ve dünyada Amerikan hakimiyetinin ömrünü uzatmayı hedefleyen zararına-karlı stratejisinin Orta Doğu coğrafyasındaki adıdır. Amerika daha önce bu yöntemi Marshall yardımlarıyla Avrupa'da uygulamış⁴⁷ ve büyük oranda başarılı olmuştur. Bugün aynı hedefe Orta Doğu üzerinden ulaşmak niyetindedir. Marshall yardımlarıyla Sovyet Rusya'sına karşı Avrupa'yı yanına alan Amerika, bu kez Avrupa Birliği'ne karşı Orta Doğu'yu yanına almaya veya elde tutmaya çalışmaktadır.

Bununla beraber Avrupa'nın etnik, siyasi ve kültürel yapısı ile Orta Doğu'nun etnik, siyasi ve kültürel yapısı tamamen bir birinden farklıdır. Avrupalı devletlerle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasında siyasi sistem anlamında bir paralellik mevcut iken, Avrupalı toplumlar ile ABD toplumu arasında da etnik, dini ve kültürel

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bak. Şanlı Bahadır Koç, "İyi, Kötü ve Çirkin: Amerika'nın Ortadoğu Politikaları", Stratejik Analiz, Ocak 2002, s. 9-14

⁴⁶ Serhat Erkmen, "ABD'nin Ortadoğu'da Değişim İhtiyacının Nedenleri", Stratejik Analiz, Mart 2003, s. 21

⁴⁷ Armağan Kuloğlu, Fatma Elif Salkaya, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye", Stratejik Analiz, Nisan 2004 ss. 24-25.

bir beraberlik vardır. Oysa ne ABD devlet yapısı ve ne de Amerikan toplumu ile Orta Doğu devlet ve toplumlar arasında benzer bir durum söz konusudur. Orta Doğu ABD için tamamıyla farklı bir dünyadır. Osmanlı'nın bu coğrafyada 4 asır tutunması bölge toplumları ile etnik olarak akrabalığı, kültürel yakınlığı, dini birlikteliği ve siyasi değişken bir faktör olarak da siyasi mahareti sayesinde gerçekleşmiştir. ABD'nin siyasi olarak yüksek bir performans göstereceği kabul edilse bile, diğer sabit faktörlerden kaynaklanacak çatışmalı durumu nasıl izale edeceği oldukça merak konusudur. Aynı konumdaki Moğolların bölgeye 1256'da girişlerinden tam 80 yıl sonra 1336'da bölgenin hakim dini olan İslam'ı benimsemek ve yine bölgenin en aktif etnik yapısı olan Türklerle kaynaşmak suretiyle Türkleşmek durumunda kaldığı unutulmamalıdır.

Ekonomik yardımlarla toplumların refah düzeyi yükseltilip siyasi sistemler şekillendirilebilir. Fakat etnik, dini ve kültürel farklar önemli bir sorun olmaya devam edebilecek, hatta birinci aşamada başarıya ulaşmayı engelleyebilecektir. Orta Doğu coğrafyasında uluslar arası siyaset yapma ve strateji geliştirilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli iki belirleyici özellik de etnik ve toplumsal yapıdır. Zira Orta Doğu etnik ve geleneksel sosyal yapının hala çok güçlü olduğu bir coğrafyadır. Bu coğrafyada etnik ve toplumsal yapı bölge ülkelerindeki iktidarları belirleyebildiği gibi, devlet ideolojilerinin karakterini dahi belirleyebilmektedir. Bu nedenle Orta Doğu'da siyaset yapan, strateji geliştiren her kişi ve kurum için Avrupa veya Amerika'dakinden çok daha iyi bir şekilde etnik ve toplumsal yapının bilinmesi ihtiyacı vardır. Bu nedenle gerek ABD için sonu karanlık bir maceraya girişmemesi adına, gerek bölge ülkelerinin kendilerini ve birbirlerini tanımaları adına Orta Doğu'nun etnik ve sosyal yapısı hakkında asgari bilgi sahibi olma gerekliliği vardır.

BOP içinde 22 Arap ülkesi ve yanı sıra beş de Arap olmayan ama İsrail dışında dördünün yine Araplar gibi Müslüman olduğu Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan ilave edilince toplam 27 ülke bulunmuş olmaktadır. Görüldüğü üzere İsrail hariç diğer 26 ülke Müslüman ülkedir. Henüz BOP'nin ülke bazında sınırları tam olarak belirmiş değildir. Bununla beraber bu 27 ülkeye dahil olması muhtemel olan ülkeler de yine Müslüman ülkelerdir. Dolayısıyla BOP esasında Orta Doğu'yu merkez alan ve ABD'nin dünya hakimiyetinin ömrünü uzatma ideali çerçevesinde Orta Doğu ve yakın çevresindeki Müslüman ülkeleri şekillendirmeyi amaçlayan bir projedir.

Söz konusu 27 ülke esas alındığı zaman karşımıza iki farklı din ve kabaca 6 farklı toplumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Bu dinler devlet düzeyinde İslam ve Yahudiliktir. Toplum düzeyinde ise buna en azından Hıristiyanlık da ilave edilmelidir. Altı farklı toplum ise, Araplar, Türkler, İranlılar, Yahudiler, Afganlılar ve Pakistanlılardan oluşur. Daha da önemlisi hemen her bir devlette birden fazla etnik yapının bulunması sebebiyle bir birinden farklı onlarca etnik gurubun bu bölgede beraber yaşıyor olmasıdır.

Etnik gurupların nüfusça en büyük ve en önemli yedisi Araplar, Türkler, İranlılar, Yahudiler, Kürtler, Peştular ve Pencabiler'dir. Bunların yanı sıra daha az nüfus ve nispeten daha az öneme sahip olanlardan on tanesi ise

Berberiler, Kıptiler, Ermeniler, Mazenderiler, Glakiler, Tacikler, Hazaralar, Beluçiler, Asuriler ve Aymaklar'dır. bölgede bunlara ilave edilebilecek nüfusu daha az olan onlarca etnik gurup vardır. Bununla beraber bölge politikalarını etkileyebilecek, strateji oluşturulurken hesaba katılabilecek etnik guruplar yukarıda sayılanlar olduğu için diğerleri bu çalışmada anılmamıştır.

Söz konusu etnik guruplardan devleti olanlar esas alınır, Yahudiler hariç diğer hiç birisi ile Amerika'nın etnik, dini, kültürel hiçbir ortak yanı yoktur. Fakat devleti olmayanlardan Kıptiler, Ermeniler ve Asuriler ile dini yakınlık söz konusudur. Son üç etnik gurubun Hıristiyan olmasına karşılık nüfus ve etnik mobilizasyonu düşük olduğu için Amerika'nın bölge politikasında en azından yakın gelecekte önemli bir rol almaları beklenmemektedir. Bununla beraber Müslüman olmasına ve Amerika ile hiçbir etnik ve kültürel münasebeti bulunmamasına rağmen ABD'nin Kürtlerle stratejik ortaklığı ve toplumsal psikolojik yakınlığı vardır. ABD'nin bölgede Yahudilerden sonra etnik gurup olarak en önemli ve en sadık müttefiki Kürtlerdir. Diğer yandan Amerikan toplumunda Kürtlere karşı, Yahudilere yönelik 'haksızlığı, katliama maruz kalan masum gurup' imajına benzer bir imajdan dolayı yüksek bir ilgi ve sempati vardır. Bu nedenle ABD'nin Orta Doğu'da en önemli iki yakını Yahudiler ve Kürtlerdir. Bununla beraber sadece Yahudilerin ABD ile uyuşan bir demokrasi kültürü, siyasi yapısı ve toplumsal eğitim ve refah düzeyi vardır. Kürtler ise, demokrasi bir yana Irak devleti çatısı altında istikrarlı bir siyasi düzenden de mahrumdurlar. Diğer yandan yüzlerce aşiret ve siyasi parti arasında bölünmüş istikrarsız bir toplumsal yapı arz etmektedirler. Kürtler bu hususlarda klasik Orta Doğu toplumdur. Madalyonun diğer tarafında uzun vadede ABD'nin İsrail ile Orta Doğu'da bir çıkar çatışması söz konusu olabileceği ihtimaline karşın bu noktadan Kürtlerin geleceği daha parlak kabul edilebilir. Dolayısıyla ABD için kısa ve orta vadede İsrail'le etnik, dini ve kültürel taban üzerine inşa edilebilecek stratejik ortaklık, Kürtlerle ise stratejik birlikteliğe karşın, etnik, dini ve kültürel çatışma söz konusudur. Uzun vadede ise İsrail'le stratejik çıkar noktasında çatışma ihtimali ve Kürtlerle ise aşılamayan etnik, dini ve kültürel çatışmaya karşın devam eden stratejik uzlaşma söz konusu olabilecektir. Bütün bu sorunlara rağmen her iki etnik gurup da yüksek etnik mobilizasyonu sayesinde ABD'nin bölgede önemini küçümsemeyeceği etnik guruplar olmaya devam edecektir.

Bu anlamda önemli bir diğer etnik gurup Afganistan'da en önemli ve Pakistan'da yine önemli etnik guruplardan biri olan Peştular olabilecektir. Peştular, Kürtlerle beraber Orta Doğu'da devleti olmayan etnik guruplardan etnik mobilizasyonu en yüksek iki guruptur. Bölge'nin geleceğinde de önemli rolleri olması beklenen bu guruplarla ABD'nin yakınlığı bir şekilde sürdüreceği öngörüsü yapılabilir. Ne var ki Peştular etnik, dini ve kültürel anlamda Kürtlerden daha katı ve ABD karşıtı bir guruptur. Daha önce Taliban yönetimini bu etnik gurubun kurduğu unutulmamalıdır. Bu anlamda Amerika'nın işi daha da zordur.

Geriye devleti olan önemli Orta Doğulu etnik guruplardan Araplar, Pakistanlılar (Pencabiler), İranlılar ve Türkler kalmaktadır. Araplarda yükselen bir Amerika antipatisi söz konusudur. Arap toplumunun Orta Doğu'da

istemediği birinci güç İsrail ve ikincisi de ABD'dir. Bu toplumsal psikoloji gittikçe daha fazla oranda Amerika aleyhine dönmektedir. Dolayısıyla kısa ve orta vadede eski Arap-ABD birlikteliğinin devam etmesi zor olduğu gibi, yeni Orta Doğu'nun şekillenmesinde de ortak bir strateji geliştirilmesi ihtimali düşük görünmektedir. Pakistan toplumu ABD'ye Araplardan çok farklı bakmamaktadır. Bunun yanında Pakistan'ın Hindistan'la ve kendi içinde etnik problemlerden kaynaklanan önemli sorunları vardır. Siyasi, Demokratik kültürü ise bu açığı kapatmaya yetecek kadar iyi değildir. İran ise çok daha kötü bir şekilde ABD'nin hedefindeki Orta Doğu ülkelerinden biridir. Etnik, dini ve kültürel olarak en marjinal konumdaki Orta Doğu ülkesi İran'dır. Bunlara ilave olarak ABD'nin soğuk savaştan sonra en önemli düşman olarak gördüğü kökten dincilik ve terörün kaynağı veya destekleyicisi olarak görülmektedir.

ABD'nin İsrail'den sonra Orta Doğu'da devleti olan etnik guruplardan en yüksek düzeyde stratejik ortaklık kurma ihtimali bulunan son ülke Türkiye ve son toplumda Türklerdir. Türkler, Kürtler ve Peştular kadar etnik mobilizasyonu yüksek olmayan ama ekonomik refah düzeyi, eğitim seviyesi, demokratik kültürü ve siyasi deneyimi çok daha yüksek olan, büyük oranda şehirleşmiş, medeni bir toplumdur. Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO içinde Laik bir devlet olması ABD için ayrı bir yakınlık vesilesidir. Büyük Orta Doğu Projesi'ne tamamen veya kısmen dahil edilmesi ihtimali olan Orta Asya ülkeleri ile arasındaki etnik, dini ve kültürel yakınlık da hesaba katılınca Türkiye'nin önemi bir kat daha artmaktadır. Bunun yanında Amerika'nın zıt kutup olduğu İran'da Türk unsurların (Azeriler, Türkmenler, Kaçarlar ve Afşarlar) bulunması Türkiye için Amerika nezdinde bir kazanım iken, aynı Amerika'nın en az ortakla hakim olmaya çalıştığı Irak'ta Türk unsurların (Türkmenlerin) bulunması Türkiye ile ABD arasında bir huzursuzluk sebebidir. Diğer yandan ABD'nin Türkiye'yi etkileyebilecek bir Kuzey Irak Kürt siyasi yapılanmasını resmi olarak tanımayı olabildiğince geciktirmeye çalışırken, bu siyasi yapılanmanın fiili olarak kuvvetlenmesi için her yardımı yapması Türkiye ile ABD arasındaki en önemli sorundur. Bu sorunun Türkiye ve Amerika ilişkilerini her geçen gün biraz daha gerip, kaza veya kışkırtma sonucu bir yerde koparma ihtimali bile söz konusu olabilecektir.

Dolayısıyla Orta Doğu'nun şekillenmesinde Amerika İsrail'den başka hiçbir devletle kısa ve orta vadede pürüzsüz ittifak kurabilecek durumda değildir. Sadece Kürt etnik gurubunun ise bu açığı kapatmaya ekonomik, siyasi ve kültürel potansiyeli yetmeyecektir.

Amerika'nın Orta Doğu toplum ve kültürlerini tanıma derecesi Osmanlı ile karşılaştırılamayacağı gibi bu anlamda kendinden önceki Orta Doğu hakimi İngilizlerden bile geridir. Amerika'nın Orta Doğu'daki etnik, dini, kültürel, siyasi sorunları sırf ekonomik refah düzeyini yükseltmekle çözmesi mümkün görünmemektedir. Ortada çok daha temel bir sorun vardır. Amerika'nın önce aktif veya pasif bir şekilde bütün bölgeyi karşısına alma pahasına İsrail'i kayıtsız şartsız desteklemesi ve sonra da Irak'a karşı tutarsız sebeplerle savaş açması dünyada Amerika'nın imajını çok yıprattığı gibi bölgede de bir Amerika düşmanlığı yaratmıştır. Artık Orta Doğu toplumları Amerika'ya sempati duyamamaktadır. Amerika'ya karşı toplumsal bir nefret vardır. Amerika

Orta Doğu'dan direkt ve dolaylı unsurlarıyla çekilmedikçe bu toplumsal huzursuzluk dınecek gibi görünmemektedir. Amerika Orta Doğu'da kaybettiği bu toplumsal desteğin sebep olduğu güç kaybı son Irak hareketinde tekrarladığı üzere, bundan sonra da kuvvet kullanarak kapatmaya çalışacak ve toplum nezdindeki meşruiyetini iyice yitirecek görünmektedir. Ne çekilmeyi kabullenecek ve ne de toplumun sempatisini yeniden kazanabilecektir. Bu kısır döngü Orta Doğu'da ABD varlığını zamanla bitireceği gibi yerine bölge içinden veya dışından başka bir gücün ikame olmasını sağlayacaktır. Bu ise ABD'nin dünya hakimiyetini de bitiren son nokta olacak gibi görünmektedir. Bu aşamada bölge için daha da önemlisi, Orta Doğu'nun kendi kaderini ne kadar kendi eliyle çizebileceği konusudur.